

בין השתתפות לצדק: פרקטיקות מיטיביות למחקר מודע-טראומה והחוויות של ילדים נפגעי עבירות מין בהליך הפלילי סקירת ספרות בין-לאומית

אורטל טופורק בר
יואה שורק

עריכת לשון: סיגל אשכנזי
עיצוב גרפי: ענת פרקו טולדנו

עורכת ראשית: רויטל אביב מתוק

סקירת הספרות נכתבה בהזמנת משרד המשפטים ומומנה בסיועו.

הצעה לציטוט:

טופורק בר, א' ושורקי, י' (2026). בין השתתפות לצדק: פרקטיקות מיטיביות למחקר מודע-טראומה והחוויות של ילדים נפגעי עבירות מין בהליך הפלילי. סקירת ספרות בין-לאומית. דמ-070-26. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל.

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

רקע

בשנת 2001 נכנס לתוקף בישראל חוק זכויות נפגעי עבירה, המעגן זכויות ייחודיות לקטינים נפגעי עבירות מין, ובהן הזכות להגנה, למידע, לשיקום ולהשתתפות בהליך הפלילי. במרוצת השנים ננקטו צעדים נוספים לחיזוק היישום של זכויות אלו, ובהם פרסום נוהל נשיאת בית המשפט העליון להעדת ילדים בשנת 2017 והרחבת פעילות מערך ייצוג הקטינים בסיוע המשפטי לייצוג קטינים נפגעי עבירות מין חמורות בהליכים פליליים ובהליכים נלווים. עם זאת מחקרים וגופים ציבוריים הצביעו על קשיים במימוש בפועל של זכויות קטינים נפגעי עבירה, בין היתר לנוכח מורכבות ההליך הפלילי, חוסר במידע והקשרים המורכבים בין הנפגעים לפוגעים. בעקבות כך פנה משרד המשפטים למכון מאיר-סג'וינט-ברוקדייל בבקשה לבצע מחקר שיבחן תפיסות של קטינים ובגירים נפגעי עבירות מין חמורות שיוצגו על ידי מערך ייצוג הקטינים בנוגע להליך הפלילי, את חוויותיהם בו ואת עמדותיהם כלפיו וכן את תפיסות הוריהם. השלב הראשון במחקר הוא סקירת ספרות בין-לאומית, המוצגת בדוח זה, לשם גיבוש תשתית תאורטית ומחקרית והבנת חוויית ההשתתפות של קטינים נפגעי עבירה בהליך הפלילי.

מטרה

סקירת הספרות המקצועית נועדה לבנות תשתית למחקר הרחב ומטרותיה הן: א. לסקור פרקטיקות מיטיביות לתכנון וליישום מחקר איכותני מודע-טראומה, ובכלל זה מחקר בקרב ילדים וצעירים שנפגעו מינית בילדותם ובקרב הוריהם. ב. לספק מידע וידע מקצועי לקובעי מדיניות ולאנשי מקצוע במערך "עו"ד משלי" על החוויות של קטינים ובגירים נפגעי עבירות מין בהליך הפלילי: לפני המשפט, בכל שלבי ההליך ובעת השמעת גזר הדין.

שיטה

סקירת מאמרים אקדמיים העוסקים בפרקטיקות מיטיביות לעריכת מחקר איכותני מודע טראומה וידידותי לילדים לצד סקירה של ספרות אקדמית העוסקת בחוויה הסובייקטיבית של קטינים בהליך הפלילי, ובכלל זה חוויית העדות וההשתתפות של קטינים נפגעי עבירות מין. המידע נאסף ביוני-נובמבר 2025.

ממצאים עיקריים

פרקטיקות מיטביות למחקר איכותני מודע-טראומה המותאם לילדים ולצעירים נפגעי עבירות מין ולהוריהם: מחקר איכותני בקרב ילדים וצעירים נפגעי עבירות מין והורים מחייב לאמץ שתי גישות משלימות – מחקר מודע-טראומה ומחקר ידידותי לילדים. חשוב להשתמש בגישה מודעת-טראומה המאפשרת איזון בין הקשבה לחוויות המשתתפים ובין צמצום סיכון לפגיעה מחודשת ויישום עקרונות של בטיחות, שקיפות, שותפות, העצמה והתאמה תרבותית-מגדרית בכל שלבי המחקר, מתכנון ועד הפצה. עוד עלה כי שיתוף ילדים במחקר מלבד היתרו זכות מעוגנת באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, הוא כלי חיוני להפקת ידע אותנטי על חייהם של ילדים. נמצא כי למרות החשש המקצועי השתתפות ילדים במחקר, גם מקבוצות פגיעות, נתפסת על ידם בדרך כלל חוויה מיטיבה ומחזקת, אם היא מלווה בהתאמות מתודולוגיות לגיל ולהתפתחות המשתתפים.

חוויות של קטינים ושל בגירים נפגעי עבירות מין מן ההליך הפלילי ועמדותיהם כלפיו: השתתפות קטינים ובגירים נפגעי עבירות מין בהליך הפלילי עשויה להיות חוויה קשה וממושכת, לגרום מתח נפשי רב ולפגוע ברווחתם הנפשית. הנפגעים ביטאו צורך במידע ברור, בהכנה לשלב העדות ובהרגשה שמאמינים להם וקולם נשמע, אך בפועל רבים מהם חוו ספקנות, חקירה נגדית פוגענית ומצוקה בגלל המכשע עם הפוגע. לצד זאת האפשרות לספר את סיפור הפגיעה עשויה להיתפס מקילה ומחזקת. הספרות המקצועית הצביעה על חשיבות של ליווי ותמיכה מקצועיים רציפים בכל שלבי ההליך, מן הדיווח ועד גזר הדין, כי הם מפחיתים מצוקה, מצמצמים את הנזק הנפשי ומחזקים את תחושת השליטה בהליך.

המלצות למחקר ולמדיניות

המלצות לעריכת מחקר עם קטינים ובגירים נפגעי עבירות מין והוריהם – מחקר איכותני עם ילדים וצעירים נפגעי טראומה מינית צריך להתבסס בכל שלביו על גישה מודעת-טראומה וידידותית לילדים. יש להבטיח סביבה בטוחה ולא שיפוטית, שקיפות והסכמה מדעת מתמשכת, שמירה על סודיות לצד הבהרה ברורה של גבולותיה ומתן תחושת שליטה ובחירה למשתתפים. מומלץ להשקיע בהכשרת צוותי המחקר ולדאוג לזמינות של תמיכה מקצועית לחוקרים כדי לשמור על רווחתם. במחקרים עם קטינים יש להקפיד על קבלת הסכמה מדעת של הורים וילדים, על שימוש בכלים מגוונים וחוויתיים מותאמי גיל והתפתחות ועל ייצוג נאמן שלהם בדוח המחקר הסופי.

המלצות למדיניות ולהתנהלות ההליך הפלילי – מומלץ לפעול לקיצור משך ההליך הפלילי ולצמצום דחיות דיונים לצד הקמת מנגנון מידע נגיש לנפגעים ולבני משפחותיהם כדי להפחית תחושות של לחץ, אי-ודאות וחוסר שליטה. יש להבטיח ליווי מקצועי רציף לקטינים נפגעי עבירות מין בכל שלבי ההליך ולגבש הנחיות מחייבות לצמצום חקירה נגדית פוגענית.

תוכן עניינים

1	מבוא
4	מטרות הסקירה
5	שיטת הסקירה
6	שער ראשון: פרקטיקות מיטביות לעריכת מחקר איכותני מודע-טראומה המתאם לילדים ולצעירים נפגעי עבירות מין ולהוריהם
7	1. מחקר מודע-טראומה (Trauma-Informed Research)
7	1.1 מהו מחקר מודע-טראומה?
8	1.2 עקרונות תאורטיים למחקר מודע-טראומה
10	2. מחקר ידידותי לילדים (Child-Friendly Research)
10	2.1 השתתפות ילדים במחקר: בסיס תאורטי ונורמטיבי
11	2.2 מידת ההשתתפות של ילדים במחקר
13	2.3 סוגיות אתיות בהשתתפות ילדים במחקר
17	2.4 אתגרים מתודולוגיים ויישומים במחקר עם ילדים
19	2.5 מתודולוגיות מחקר ידידותיות לילדים
21	2.6 מחקר משתף בקרב ילדים
23	3. פרקטיקות מיטביות לתכנון ולביצוע מחקר איכותני מודע-טראומה בהשתתפות נפגעי עבירות מין – ילדים, צעירים והוריהם
23	3.1 עיצוב המחקר והכנה לקראת היציאה לשדה
26	3.2 מהלך המחקר
30	3.3 ניתוח הממצאים וסיום המחקר
33	שער שני: חוויות של קטינים ושל בגירים נפגעי עבירות מין מן ההליך הפלילי ועמדותיהם כלפיו
34	1. חוויותיהם של קטינים ובגירים נפגעי עבירות מין בשלבי ההליך הפלילי
34	1.1 חוויות מן השלב שלפני המשפט והקשיים בו
36	1.2 חוויות מכל שלבי ההליך הפלילי והקשיים בהם
39	1.3 חוויות וקשיים של קטינים ובגירים בעת השמעת גזר הדין
42	סיכום והמלצות
46	עוד פרסומים של המכון בנושא
47	רשימת מקורות

נתוני המועצה לשלום הילד מצביעים על עלייה בהיקף הפגיעות המיניות בקטינים לפי מגוון אינדיקטורים מערכתיים, ובכלל זה נתוני האכיפה, חקירות ילדים ואיתור פגיעות במערכת הבריאות (המועצה לשלום הילד, 2025). דיווחים אלו מעידים על מודעות גוברת לתופעה ותורמים למיגור שלה ולהבאת הפושעים לדין. בד בבד מצטברות אינדיקציות על ההשפעות הרבות שקטינים נפגעי עבירה מתמודדים עימן בעקבות פנייה למשטרה או חשיפת הפגיעה על ידי דיווח של גורם שלישי (Field & Katz, 2023; Piamenta & Gal, 2024). ההליך הפלילי דורש מנפגעי העבירה להיחשף ולספר את סיפורם בתקווה שיאמינו להם, שהפגיעה תיפסק, שימוצה הדין עם הפוגע, והוא עלול להיות קשה לנפגע העבירה ואף לגרום לו טראומה משנית אם הטיפול בו אינו מותאם לגילו ולצרכיו (Field & Katz, 2023; Piamenta & Gal, 2024).

בשנים האחרונות גובשו סטנדרטים בין-לאומיים לחובת הגופים הציבוריים להבטיח את זכויותיהם של קטינים נפגעי עבירות מין. גם בישראל יש מטרייה נורמטיבית רחבה המסדירה את זכויותיהם הייחודיות של קטינים נפגעי עבירות מין ובכלל זה: [חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001](#); [חוק תיקון דיני הראיות \(העדת ילדים\), התשט"ו-1995](#); [חוק לתיקון סדרי דין \(חקירת עדים\), התשי"ח-1957](#), סעיפים 117 ו-187 לחוק הדין הפלילי; [חוק סיוע לקטינים נפגעי עבירות מין או אלימות, התשס"ח-2008](#); [ונוהל נשיאת בית המשפט העליון מספר 1-17 בנושא סדרי עבודה ביחס להעדת קטינים נפגעי עבירה מיום 21.8.17](#); [תקנה 18 לתקנות זכויות נפגעי עבירה התשס"ב-2002](#). הסדרים אלו נועדו להבטיח כמה מטרות ובהן צמצום החשש לפגיעה בעדותם של קטינים נפגעי עבירה, לשיבוש ההליך הפלילי וכן לפגיעה נוספת בקטין נפגע העבירה בשל מעורבות בלתי מותאמת שלו בהליך (גלון ואח', 2022).

אף על פי שהמשפט הישראלי צעד כברת דרך ניכרת בשמירה על זכויותיהם ועל שלומם של קטינים נפגעי עבירות מין בהליך הפלילי, עדיין נותרו בו חסמים ואתגרים רבים המשפיעים על נפגעי העבירה הקטינים, לא רק בשלב מתן העדות (גלון ואח', 2022). חשיפת הפגיעה, בייחוד במקרים שקטינים נפגעו בתוך המשפחה, עלולה ליצור מתח או ניכור מצד חברי המשפחה או הקהילה המורחבת, והנפגעים צריכים להתמודד עם ההשפעות הקשות של החשיפה ושל הפגיעה גם בקרובים להם. נוסף על כך הנפגע נדרש לספר לפחות פעם אחת את סיפור הפגיעה לפרטיו ולהסתכן בחוסר אמון מצד הקרובים לו ומצד הרשויות. אופן מסירת המידע במשטרה – בדרך כלל במפגש אחד סמוך לגילוי הפגיעה ועם דמות סמכותית שאינה מוכרת, אפילו זה חוקר ילדים בעל הכשרה מתאימה – אינו עולה בקנה אחד עם הצרכים הנפשיים של ילדים בחשיפה מדורגת ומותאמת לקצב הילד (פיאמנטה, 2019). בעת מסירת עדות בבית המשפט הקטין נדרש לספר שוב את כל הסיפור בבת אחת, לעיתים תוך כדי התמודדות עם חקירות נגדיות קשות, תוקפניות, פוגעניות ולא מותאמות (Randell et al., 2018). לעיתים בעקבות גילוי הפגיעה (כאשר הפגיעה בתוך המשפחה) הקטין אף מורחק מביתו ומועבר

למסגרת חוץ-ביתית בחסות רשויות הרווחה כחלק מהתהליך ההתערבות וההגנה עליו וכדי למנוע את המשך הפגיעה בו. התוצאה היא שהפוגע עצמו ממשיך בשגרת חייו (אם לא הוגש כתב אישום או עד להערכה בהליך המשפטי), ואילו הקטין "מנודה" ומורחק מביתו (Sold et al., 2024). מובן שלשינוי משמעותי זה בחיי הקטין יש השפעות מרחיקות לכת (גלון ואח', 2022).

ייצוג קטינים נפגעי עבירות מין חמורות מטעם הסיוע המשפטי

בעקבות [חוק הסיוע המשפטי \(תיקון מס' 20\) התשע"ז-2017](#) החל מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי שבמשרד המשפטים לתת סיוע משפטי לקטינים נפגעי עבירות מין חמורות בהליכים הפליליים המתקיימים בעניינם וכן בהליכים לשחרור הפוגע, בהליכי חנינה, בתביעות נזיקין הנובעות מן העבירה ועוד. עד תיקון זה לא היו זכאים קטינים נפגעי עבירות מין חמורות לסיוע משפטי מן המדינה מתוקף היותם נפגעי עבירה, והם קיבלו אותו באמצעות גופים וולונטריים בלבד ובראשם "המועצה לשלום הילד".

ייצוג קטינים מצריך מומחיות, כישורים והיכרות מעמיקה עם ההסדרים המשפטיים והשירותים הציבוריים הייחודיים להם. על כן הוחלט בסיוע המשפטי כי יישום תיקון 20 הנוגע לאוכלוסיית נפגעי ונפגעות עבירות מין קטינים יבוצע ב"עו"ד משלי", מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי, על ידי עורכי דין המתמחים בתחום ייצוג קטינים אשר עברו הכשרה מיוחדת בנושא ייצוג קטינים נפגעי עבירות מין (גלון ואח', 2022).

הייצוג המשפטי לקטינים נפגעי עבירות מין חמורות ניתן באמצעות צוות המונה שמונה עורכי דין פנימיים (ממונים מחוזיים על ייצוג קטינים, עובדי משרד המשפטים) כ-80 עורכי דין חיצוניים שנבחרו בקפידה לשמש בתחום ייחודי ורגיש זה ומשתייכים למערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי (מ' שושטרי, תקשורת אישית, פברואר 11, 2026). מאגר עורכי הדין הנבחר משקף מגוון מגדרי, מגזרי ותרבותי וכולל עורכי דין בעלי רקע בהליכים פליליים לצד עורכי דין בעלי רקע בייצוג קטינים בסיכון בהליכים אזרחיים המקבילים להליכים הפליליים (גלון ואח', 2022).

כל עורכי הדין קיבלו הכשרה רב-תחומית של ארבעה ימים מלאים בשיתוף מכון "חרוב" והמועצה לשלום הילד. בהכשרה היה יום סימולציות שנועד להכשיר את עורכי הדין להתמודד עם דילמות אתיות ומקצועיות ייחודיות ומורכבות בקשר עם הקטין הנפגע, עם הוריו או עם רשויות התביעה או עם גופי טיפול אחרים הנלוות לייצוג קטינים נפגעי עבירות מין חמורות (גלון ואח', 2022).

מכניסת תיקון 20 לתוקף (3 באוגוסט 2017) ועד מועד כתיבת שורות אלו (חודש נובמבר 2025) טופלו 796 תיקי ייצוג קטינים נפגעי עבירות מין חמורות (מ' שושטרי, תקשורת אישית, פברואר 11, 2025).

בשנת 2022 נערך מחקר בחטיבה לתכנון, מדיניות ואסטרטגיה בסיוע המשפטי כדי לבחון שלושה נושאים: (א) אופן מימוש זכויותיהם של קטינים נפגעי עבירות מין חמורות המיוצגים

בו; (ב) מה תורם למימוש זכויות הנפגע הקטין בזמן ההליך ומה מעכב אותו; (ג) מה ההשפעות של מימוש הזכויות על חוויית הנפגע ועל מצבו הנפשי. המסקנות המרכזיות מן המחקר היו כי בתיקים רבים לא נשמרו במלואן הזכויות המעוגנות בחוק ובנהלים, ומצב זה השפיע לרעה על חוויית נפגעי העבירה ועל מצבם הנפשי. מסקנה אחרת הייתה כי הזכות המשפיעה ביותר על חוויית הנפגעים היא השתתפות מרצון בהליך, כלומר לאפשר לנפגע להשתתף בהליך לפי מידת רצונות ויכולותו. משמע, שלא כמו העמדה המגוננת על הנפגע מפני ההליך המשפטי, מן המחקר עלה כי יש לעודד את השתתפותו לפי רצונותיו ויכולותיו בכל שלבי ההליך ולהתאים את הסביבה לצרכיו (גלון ואח', 2022).

עם זה המחקר של החטיבה לתכנון, מדיניות ואסטרטגיה התבסס על הדיווחים של עורכי הדין המייצגים ולא כלל איסוף שיטתי וישיר של מידע מן הנפגעים עצמם. מסקנותיו משקפות אפוא בראש ובראשונה נקודת מבט מקצועית-מערכתית, והוא חסר ידע מרכזי על התפיסות, החוויות וההעדפות של הילדים נפגעי העבירה בכל הקשור להשתתפות בהליך, למימוש הזכויות ולמשמעות הפסיכולוגית של כל אלו בכל שלבי ההליך. לכן כשלוש שנים לאחר המחקר שתואר פנה משרד המשפטים למכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לערוך מחקר שיבחן את תפיסותיהם, עמדותיהם וחוויותיהם של קטינים ובגירים, נפגעי עבירות מין חמורות, אשר יוצגו בהיותם קטינים על ידי עורכי הדין מטעם הסיוע המשפטי, קרי מערך "עו"ד משלי", וכן את תפיסות הוריהם בנוגע למימוש זכויותיהם בהליכים המשפטיים בעניינם ולייצוג שקיבלו. יש לציין כי בעת ביצוע המחקר נכנס לתוקף תיקון מס' 26 לחוק הסיוע המשפטי (ביום 30.4.25). תיקון זה הרחיב את מתן הסיוע המשפטי לנפגעי עבירות מין לייצוג הקל משלב החקירה וכן לייצוג כמעט בכל עבירות המין ולא רק בעבירות מין חמורות. עם זאת המחקר לא יעסוק בעבירות אלו, שכן ההליכים של הנפגעים הללו עדיין בעיצומם.

אם כן, למחקר הנוכחי שני שלבים. השלב הראשון הוא הסקירה המוצגת בדוח זה של ספרות מקצועית בין-לאומית. בשלב השני ייערך מחקר איכותני ובו ראיונות עומק מובנים למחצה עם בוגרים נפגעי עבירות מין חמורות ועם הורים לילדים נפגעי עבירות מין חמורות בהליך הפלילי.

מטרות הסקירה

סקירת הספרות המקצועית נועדה לבנות תשתית למחקר בשני מישורים מרכזיים: ראשית, היא מספקת את ההקשר ואת הרקע האמפירי הדרושים להבנה מעמיקה של תפיסותיהם וחוויותיהם של משתתפי המחקר; שנית, היא מסייעת להכנת כלי המחקר על בסיס עקרונות מחקר מודע-טראומה.

מטרות הסקירה הן:

לסקור פרקטיקות מיטיביות לתכנון וליישום מחקר איכותני מודע-טראומה, ובכלל זה מחקר בקרב ילדים וצעירים שנפגעו מינית בילדותם ובקרב הוריהם.

לספק מידע וידע מקצועי לקובעי מדיניות ולאנשי מקצוע במערך "עו"ד משלי" על החוויות של קטינים ובגירים נפגעי עבירות מין בהליך הפלילי: לפני המשפט, בכל שלבי ההליך ובעת השמעת גזר הדין.

שיטת הסקירה

השיטה

הסקירה נערכה בחודשים יוני 2025-נובמבר 2025 באמצעות איסוף מידע ממגוון מקורות:

1. אתרי אינטרנט של ארגונים בין-לאומיים, גופים ממשלתיים וארגוני חברה אזרחית הפועלים למען זכויות ילדים נפגעי עבירה, כדי ללמוד על ההליך הפלילי ועל הזכויות של ילדים נפגעי עבירה בו.

2. סקירת מקורות גלויים דוגמת מסמכי מדיניות של משרד המשפטים כדי ללמוד מה ידוע על העמדות ועל החוויות של ילדים נפגעי עבירות מין בהליך הפלילי.

3. סקירת מקורות אקדמיים שעלו בחיפוש במנועי החיפוש Google Scholar ובמאגרי המידע Pubmed, Proquest ו-Direct Science באמצעות שרשראות חיפוש שנועדו לענות על שאלות המחקר:

- (sexually abused children) AND (child testimony) AND (subjective experience)
- (child testimony) AND (subjective experience) AND (sexually abused children)
- (child testimony) AND (maltreated children) AND (the legal system)
- (child witness) AND (children criminal process) AND (sexually abused children)
- (legal involvement) AND (subjective experience) AND (sexually abused children)
- (child-friendly research) AND (child victims of violence)
- (child-friendly research) AND (sexually abused children)
- (trauma-informed research) AND (survivors of sexual abuse)
- (trauma-informed research) AND (sexually abused children)

מבנה הדוח

הסקירה מוצגת בשני שערים המשלימים זה את זה ואינם תלויים זה בזה:

שער שני – חוויות של קטינים ושל בגירים נפגעי עבירות מין מן ההליך הפלילי ועמדותיהם כלפיו

2

שער ראשון – פרקטיקות מיטביות לעריכת מחקר איכותני מודע-טראומה המותאם לילדים ולצעירים נפגעי עבירות מין ולהוריהם

1

השער הראשון מציג את סקירת הספרות, ונעשה בו שימוש במונחים "ילדים" ו"צעירים". השער השני מתמקד בהליך הפלילי, ועל כן יש שימוש במונחים מעולם המשפט "קטינים" ו"בגירים". למרות השוני במונחים, מדובר באותן קבוצות הגיל.

שער ראשון:

**פרקטיקות מיטביות לעריכת
מחקר איכותני מודע-טראומה
המותאם לילדים ולצעירים
נפגעי עבירות מין ולהוריהם**

1. מחקר מודע-טראומה (Informed-Trauma) (Research)

מחקר איכותני בקרב נפגעי עבירות מין – ילדים, צעירים והוריהם¹ – נחשב לרגיש במיוחד בשל התכנים הטראומטיים שעלולים לעלות בראיונות, גם אם מוקד הראיונות הוא ההליך הפלילי ולא אירוע הפגיעה. נוסף על כך חשוב לזכור כי גם הורים לילדים שנכגעו מינית חווים פעמים רבות חוויות טראומטיות, ולכן גישת מחקר מודע-טראומה חיונית אף בנוגע לעריכת ראיונות עם הורי הקטינים עצמם. לפיכך במחקר זה יש אתגר כפול: הקשבה למשתתפים מכאן ומניעת פגיעה מחודשת בעקבות הצפה או רה-טראומטיזציה (retraumatization) מכאן. גישה מודעת-טראומה בכל שלבי המחקר מותאמת לסטנדרטים אתיים מחמירים ומשפרת הן את איכות הממצאים הן את חוויית ההשתתפות. לפיכך היא תידון בהרחבה בסקירה זו (Alessi & Kahn, 2022; Anderson et al., 2023).

1.1 מהו מחקר מודע-טראומה?

מחקר מודע-טראומה (Trauma-Informed Research) הוא פרספקטיבה מתודולוגית-אתית המתחשבת בהשפעות של אירועים טראומטיים על משתתפי המחקר, בייחוד כאשר משתתפי המחקר חוו חוויות טראומטיות בילדותם כמו פגיעה מינית (Anderson et al., 2023). מסגרת תאורטית זו נהפכה לנפוצה, ולעיתים קרובות היא נחשבת ל"תקן זהב" בתכנון מחקר שתכניו רגישים (Alvarez & Farinde-Wu, 2022; Campbell et al., 2019; Diab & Al-Azkeh, 2024). מחקר מודע-טראומה מבוסס על תפיסה אוניברסלית המניחה היתכנות שכל משתתף במחקר חווה חוויות טראומטיות, גם אם לא נשאל עליהן במישרין או נבחר להשתתף במחקר מסיבה זו (Racine et al., 2020). עקרונות הגישה מתאימים אפוא הן למי שחווה חוויות טראומטיות הן למי שלא.

האסטרטגיות של מחקר מודע-טראומה מכוונות לטובת המשתתף במחקר ולהבטחת רווחתו (Clay, 2024; Diab & Al-Azkeh, 2024). ליישום גישה זו שני יתרונות מרכזיים: הראשון, גישה זו שמה במרכז את רווחת המשתתפים ומבקשת לצמצם ככל האפשר את הסיכון לרה-טראומטיזציה מן ההליך המחקרי. היתרון השני הוא העצמה ושיפור חוויית המשתתף. מחקרים מן השנים האחרונות הראו שכאשר המחקר נעשה בסביבה רגשית בטוחה הכוללת מתן בחירה והשפעה למשתתפים על תהליך ההשתתפות, דוגמת הבחירה אם וכיצד לענות על שאלות, וכאשר החוקרים מגלים אמפתיה והקשבה פעילה, תיהפך החוויה המחקרית לחיובית, בטוחה ומשמעותית יותר עבור המשתתפים (MacDonald et al., 2024; Petrović, 2021).

¹ השימוש בלשון זכר הוא מטעמי נוחות, אך הדוח מתייחס לנשים ולגברים כאחד.

לפיכך יישום גישה מודעת-טראומה תורם לאיכות הממצאים ומגביר את ההסכמה של המשתתפים לשוב ולהשתתף במחקרים מסוג זה בעתיד (Anderson et al., 2023). במחקר THRIVE (Trauma, HIV Susceptibility and Violence Exposure; Anderson et al., 2023) נבחן הקשר בין פגיעה מינית ובין רגישות להדבקה בנגיף HIV, והוא שימש דוגמה ליישום עקרונות של מחקר מודע-טראומה במחקר קליני. החוקרות שילבו במתודולוגיה פרקטיקות של מתן שליטה ובחירה למשתתפות, מנגנונים למניעת רה-טראומטיזציה ושיתוף של שורדות אלימות מינית בתכנון המחקר ובבקרתו. ממצאי סקר המשתתפות בסיום המחקר עלה שלכולן הותירה ההשתתפות במחקר חוויה חיובית מאוד, ואף לא משתתפת אחת דיווחה על חוויה שלילית. ממצא זה עולה בקנה אחד עם ממצאים ממחקרים קודמים שהראו כי ההסתברות לנזק רגשי ניכר במחקרים מודע-טראומה היא נמוכה; אומנם יש משתתפים שחוו מצוקה ואף הביעו חרטה על השתתפותם, אולם רובם דיווחו כי החוויה הייתה נסבלת ואף מיטיבה, ולעיתים גם בעלת תוצאות חיוביות (Petrović, 2021). הדבר נכון גם בקרב קטינים (Haile et al., 2025). לעצם השיתוף בחוויות הטראומטיות עשוי להיות ערך טיפולי עבור המשתתפים כגון קידום תהליכי עיבוד, קתרזיס ואף תחושת השלמה רגשית. יתר על כן, מן הספרות המקצועית עלה שהשתתפות במחקר יכולה להיחוו מעצימה כאשר המשתתפים מגלים מתוך השיתוף בחוויותיהם תובנות חדשות על חייהם, וכאשר הם מרגישים שמקשיבים להם ומעריכים את דעתם ואף תורמים לאחרים באמצעות שיתוף סיפוריהם (Haile et al., 2025; Petrović, 2021).

1.2 עקרונות תאורטיים למחקר מודע-טראומה

גישה המחקר מודע-טראומה צמחה מתוך גישה הטיפול מודע-טראומה (Trauma-Informed Care) ברפואה ובבריאות הנפש. גישה זו מדגישה את הרווחה ואת הבטיחות של נפגעי הטראומה בכל אינטראקציה (Campbell et al., 2019). עקרון הליבה של הגישה הוא שהחוקר יזהה את ההשפעות ארוכות הטווח של טראומה על נפגעים, יתאים את שיטותיו כדי למנוע הצפת יתר או רה-טראומטיזציה ויבטיח למשתתפים בטיחות, אמון וכבוד (Anderson et al., 2023). מחקר מודע-טראומה מבוסס על ההבנה שתסמיני טראומה רגשיים, פיזיולוגיים וקוגניטיביים עשויים להשפיע על ההשתתפות במחקר, לדוגמה קושי לתת אמון, זיכרונות מקוטעים, תחושת בוש או כחד מחשיפה (Alyce et al., 2023; Fraley et al., 2024). לכן חוקרים מודע-טראומה שואפים שעיצוב המחקר יענה על צרכי המשתתפים וימזער סיכון לנזק, חוץ מן הדרישות האתיות הבסיסיות (Campbell et al., 2019).

יתרה מזו, שילוב עקרונות של גישה מודעת-טראומה במחקר אינו מועיל רק לרווחת המשתתף, אלא הוא גם משפר את איכות המחקר עצמו. חוקרים ציינו שהתעלמות מהשפעת הטראומה עלולה לגרום תת-ייצוג של אוכלוסיות פגיעות במחקר – מצב שרק נפגעים שנחשבים ל"חזקים" יחסית משתתפים, ואילו הפגיעים יותר נמנעים – ועל כן לגרום עיוות בידע המדעי (Edelman, 2022).

בהשראת עקרונות הטיפול מודע-הטראומה תוארו בספרות המקצועית כמה עקרונות מנחים למחקר מודע-טראומה (MacDonald, 2024; Sage & Dietkus, 2025; Substance Abuse and Mental Health Services Administration [SAMHSA], 2014):

בטיחות (safety). עיקרון בסיסי שנועד להבטיח סביבה פיזית ורגשית בטוחה למשתתפים במחקר, לדוגמה באמצעות הסבר ברור על תהליך המחקר, מתן שליטה למשתתפים על סביבת הריאיון ומניעת טריגרים ככל האפשר (Sage & Dietkus, 2025).

אמינות ושקיפות (trustworthiness & transparency) באמצעות תקשורת רציפה ופתוחה. חשוב להציג את מטרות המחקר ואת השימוש בנתונים בשקיפות מרבית ולערוך ברגישות את תהליך ההסכמה מדעת. זאת ועוד, חשוב להכין את הנחקרים כדי שידעו למה לצפות ולצמצם את תחושת אי-הוודאות או למנוע הפתעה לא נעימה.

תמיכת עמיתים (peer support). כלי ליצירת ביטחון, תקווה, אמון ושיתוף פעולה במערך המחקר. לפי עיקרון זה, על החוקרים לכלול במחקר פנייה שלהם לשירותי תמיכה לנפגעים ואף לשקול לשלב בצוות המחקר חוקרים עמיתים (peer researchers) בעלי ניסיון חיים רלוונטי לחיזוק תחושות אלו.

שותפות והדדיות (collaboration & mutuality). צמצום ההיררכייה בין החוקר למשתתפי המחקר ושילוב המשתתפים בתכנון המחקר או בפרשנות לממצאיו.

העצמה, קול ובחירה (empowerment, voice & choice). עיקרון המדגיש מתן אוטונומיה למשתתפי המחקר. לדוגמה, הדגשת האפשרות לשלוט בקצב השיתוף ובמידת השיתוף והזכות לדלג על שאלות קשות או להפסיק את ההשתתפות בלי שתהיה לכך השפעה.

התייחסות לסוגיות הקשורות להיסטוריה, לתרבות ולמגדר (cultural, historical & gender issues) של המשתתפים במחקר.

עקרונות אלו אינם נתפסים טכניקות בודדות אלא דרך חשיבה מקיפה המנחה את כל שלבי המחקר, החל בתכנון פורמט המחקר וקביעת התנאים לקיום הראיונות, המשך בהסכמה מדעת ובאינטראקציה עם המשתתפים, וכלה באופן הצגת הממצאים (Sage & Dietkus, 2023).

2. מחקר ידידותי לילדים (Friendly-Child) (Research)

"מחקר ידידותי לילדים" הוא מחקר המותאם לגיל הילדים בכל שלבי ההליך, ובייחוד שיטות המחקר ופרשנות הנתונים, והוא עוצב לתת לילדים הרגשה שהם בטוחים ומוכנים ולחזק בקרבם את תחושת שליטה (Attrash-Najjar & Friedman-Hauser, 2025). בפרק זה יסקרו הסוגיות הרלוונטיות למחקר שמשותפים בו ילדים. החל בתשתית התאורטית והנורמטיבית להשתתפות ילדים, המשך בעקרונות אתיים ובשיטות מותאמות לאיסוף נתונים וכלה במחקר משתף, שהילדים הם חוקרים שותפים בו.

2.1 השתתפות ילדים במחקר: בסיס תאורטי ונורמטיבי

בעבר נחקרו כל מיני היבטים בחייהם של ילדים דרך השקפותיהם והבנותיהם של המבוגרים המטפלים בהם, בשל התפיסה שהילדים אינם מקור מהימן למחקר על חייהם והרצון להגן עליהם (Saraçer & Şeno, 2020; Schweiger, 2024). תפיסות מסורתיות אלו הביאו להדרתם של ילדים ממחקרים (Woodhead & Faulkner, 2017). בשני העשורים האחרונים חל מפנה במחקר והולכים ומתרבים המחקרים הבוחנים את עולמם של ילדים וילדות מזווית הראייה שלהם, אף בקרב ילדים צעירים מגיל שש (Newhouse & Levy, 2024; Ponizovsky-Bergelson et al., 2019).

■ **האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות הילד:** האמנה אושרה בעצרת האו"ם בשנת 1989 וגרמה לתפנית חשובה בהכרה בזכויותיהם של ילדים כיוון שראתה בהם ישויות אוטונומיות. האמנה מגדירה ילד כבן-אנוש שגילו פחות מ-18. האמנה קובעת כי ילדים זכאים לזכויות אדם מלאות, ובהן הזכות לחיים, הזכות להגנה, הזכות להתפתחות וכן הזכות להבעת דעה בעניינים הנוגעים לחייהם (United Nations General Assembly, 1989; Article 12). לפי תפיסה זו, הדגש הוא בהשתתפות פעילה של ילדים בעניינים הנוגעים לחייהם, ומרכזם של תהליכי חינוך, טיפול ומחקר הוא טובת הילדים. עקרונות האמנה שימשו בסיס מוסרי, משפטי ומעשי לגיבוש מערכי מחקר המותאמים לילדים – מכירים בהשפעה על הילדים ועל חייהם ומשמיעים את קולם לשם המהות ולא רק לשם הייצוג (Kosher & Ben-Arieh, 2020; United Nations General Assembly, 1989).

■ **הסוציולוגיה של הילדות:** גישה זו צמחה בשנות ה-80 של המאה ה-20, והיא מציעה מבט ביקורתי על הילדות כעל תופעה חברתית-תרבותית. שלא כמו גישות מסורתיות שרואות בילדות שלב התפתחותי, גישת הסוציולוגיה של הילדות רואה בילדות הבניה חברתית שמשתנה בין תרבויות ותקופות היסטוריות. לפי גישה תאורטית זו, הילדים הם משתתפים פעילים בעולמם החברתי ולא רק מצויים בשלבי התפתחות לקראת הבגרות

(Prout, 2003; James & human becomings) מנקודת מבט זו, ילדים יכולים להשפיע על עיצוב המציאות החברתית שלהם באמצעות שיח ואינטראקציות, והם נחשבים למומחים לחייהם (קוורטרופ, 2002; Mayall, 2015). תפיסה זו הובילה להתפתחותן של גישות במחקר המחייבות להתייחס לילדים כאל משתתפים פעילים ולמצוא בנקודת מבטם ובתיאוריהם ערך ומשמעות כשהם לעצמם (קוורטרופ, 2002; Lundy et al., 2011). גישות אלו השפיעו על מאזן הכוחות בין החוקר למשתתף, ולכיהן על החוקרים נדרשים להיות מודעים לפרקטיקה שלהם ואפילו ביקורתיים כלפיה כדי להבטיח השתתפות פעילה של ילדים בהליך המחקר והעצמתם. ההשתתפות במחקר היא פעולה של שותפות, והיא מחזקת את הכבוד לילדים ואת ההכרה בהם ובזכותם להשפיע על עולמם, על עתידם ועל קהילת הילדים (קוורטרופ, 2002; Mayall, 2015). גישות אלו הגבירו את המאמצים לשילוב ילדים בשלבי המחקר למיניהם ובכלל זה תכנון, ביצוע והפצת ידע מבוסס ראיות (Cuevas-Parra, 2020).

בד בבד חוקרים נדרשים להתמודד עם אתגרים משפטיים, אתיים ומתודולוגיים שמקשים על יישום מלא של עקרון ההשתתפות (Cowie & Khoo, 2017), בייחוד בקרב ילדים שחוו טראומה – החשש מעומס רגשי ומפגיעה נוספת בהם הופך את השתתפותם למורכבת עוד יותר (Garcia-Quiroga et al., 2020). אתגרים אלו עלולים להוביל לשינוי של מחקרים או לנטישתם, ולכן למנוע את השמעת קולם של ילדים ולהשפיע על יצירת הידע (Powell et al., 2018). במילים אחרות, יש פער בין ההכרה העקרונית בזכויות ילדים ובין היישום בפועל של עקרונות אלו במחקרים, אולם התעלמות מקולם של ילדים עלולה להוביל למדיניות ולפרקטיקות שאינן תואמות את צרכיהם האמיתיים או את טובתם (Graham et al., 2013). כדי לצמצם את הפער ולתכנן מחקר מושכל, תחילה יש לחדד מהי "השתתפות ילדים" ולחשוב כיצד אפשר לממשה בכל שלבי המחקר.

2.2 מידת ההשתתפות של ילדים במחקר

"השתתפות ילדים במחקר" מתייחסת למידת המעורבות הפעילה של ילדים בתהליכי המחקר (Lamela et al., 2024) בטווח שבין אובייקטים פסיביים ובין שותפים מלאים (Siklander et al., 2020):

- **אובייקטים פסיביים:** כאשר ילדים נתפסים אובייקטים, הם רק נצפים על ידי החוקרים בלי כל השפעה או מעורבות פעילה שלהם בעיצוב תהליך המחקר. ההתנהגויות שלהם מתועדות ומפורשות על ידי המבוגרים, בדרך כלל בלי ניסיון להבין את נקודת המבט של הילדים עצמם או את הסיבות למעשיהם.
- **מוטרי מידע:** ילדים בתפקיד זה הם משתתפים פעילים על ידי שיתוף בחוויותיהם, בתפיסותיהם ובהעדפותיהם האישיות. אף על פי שהם תורמים תוכן חשוב, תפקידם מוגבל בדרך כלל למסירת מידע בלי השפעה על עיצוב המחקר או על מטרותיו.

■ **שותפים מלאים:** הילדים נחשבים לשותפים שווים במחקר. תפיסותיהם ותובנותיהם משפיעות במישרין על תוצאתו (co-researching). המשמעות היא שהם משתתפים בתהליכי קבלת החלטות, בגיבוש שאלות המחקר ובפירוש הממצאים.

מגוון מודלים תאורטיים ניסו להמשיג את מידת ההשתתפות, כגון מודל נתיבי ההשתתפות של שייר (Shier, 2001). במודל זה חמישה היבטים לבחינת ההשתתפות של ילדים:

5	4	3	2	1
מתן סמכות ואחריות לילדים בקבלת החלטות	שיתוף הילדים בתהליכי קבלת החלטות	התייחסות לרעיונות הילדים והתחשבות בהם	תמיכה בילדים כדי שיבטאו את רעיונותיהם	הקשבה לילדים

כל אחד מחמשת ההיבטים הללו מלווה בשלוש שאלות מנחות לתיאור מידת המחויבות ומידת היכולת של מבוגרים ומוסדות לאפשר השתתפות משמעותית של ילדים: (1) פתיחות: האם אפשרית השתתפות של ילדים? (2) הזדמנויות: האם יש משאבים ותנאים נדרשים להשתתפות הילדים? (3) מחויבות: האם אפשר להתחייב להשתתפות ילדים במחקר? המודל אינו יוצר הייררכייה של "יותר" שיתוף או "פחות" שיתוף, אלא מאפשר לבחון את תנאי ההשתתפות בפועל ואת החסמים שיש להסיר, לפי ההקשר התרבותי וההקשר החברתי.

מחקרים עדכניים מדגישים את החשיבות וההיתכנות של שילוב ילדים במחקרים. לדוגמה, במחקר שנערך בדרום אפריקה בקרב ילדים בני 4–7 (Woollett et al., 2024) ובמחקר שנערך בספרד בקרב ילדים בני 10–16 (Garcia-Molsosa et al., 2024) נמצא כי גם ילדים צעירים יכולים לתרום תרומה רבה לנושא, אם נעשה שימוש בשיטות מותאמות גיל דוגמת גישות מבוססות אומנות וקבוצות מיקוד. גם ראיונות המתבצעים ברגישות יכולים להיות עבור ילדים מרחב בטוח לביטוי (Franchino-Olsen et al., 2024). אף על פי שמחקרים אלו לא עסקו בילדים נפגעי טראומה, מסקנותיהם רלוונטיות ומתורגמות לשם הכולל של "מחקר ידידותי לילדים" – הצורך בהתאמות מתודולוגיות, ביצירת סביבה בטוחה ובניהול מודע של יחסי כוח (Bennouna & Stark, 2020).

חוקרים בתחום זכויות הילד הצביעו על החשיבות של השתתפות ילדים נפגעי התעללות והזנחה במחקר לפיתוח ידע המבוסס על חייהם (Ben-Arieh et al., 2014; Kosher & Ben-Arieh, 2025). מחקר המשתף ילדים מקבוצה זו מספק אמצעי להבנה עמוקה של תופעת ההתעללות מנקודת מבטם של הילדים, הקבוצה המושפעת ממנה ביותר. השתתפותם מאפשרת מענה לשאלות קריטיות, לדוגמה: כיצד ילדים חווים ומבינים את הפגיעה? מה ההשפעות של הפגיעה על חייהם? כיצד אפשר לשפר חקיקה, מדיניות ופרקטיקה כדי לשפר את התמיכה בילדים אחרים שחוו חוויות דומות לשלהם? (Roth et al., 2023).

יש תמיד חשש בקרב חוקרים ובוועדות אתיקה מן האפשרות לרה-טראומטיזציה במחקר בקרב ילדים שנפגעו מינית בשל ההבנה כי זו אוכלוסייה פגיעה מאוד (Garcia-Quiroga & Agoglia, 2023).

2020). אולם מחקרים רבים הראו כי שאילת ילדים על נושאים רגישים ואפילו טראומטיים כמעט אינה גורמת למצוקה חמורה, ובמרבית המקרים היא אף נתפסת בקרב הילדים עצמם חוויה מועילה שיתרונותיה גוברים על חסרונותיה (Alfandari et al., 2023; Finkelhor et al., 2014; Laurin et al., 2018; Mathews et al., 2022; Radford et al., 2017; Zajac et al., 2011). לדוגמה, במחקרם של סטיוארט-טופסקו ואח' (Stewart-Tufescu et al., 2025) השתתפו 1,002 מתבגרים בני 14–17 מקנדה, 11% מהם חוו מצוקה כלשהי בעקבות מילוי שאלון שהיו בו שאלות על טראומות ילדות, בריאות נפשית ויחסים במשפחה. עם זאת מרביתם ציינו כי חשוב לשאול שאלות אלו במחקר, ורק מיעוט זעום (1.8%) חשב שיש להסירן. לדעת חוקרים מרכזיים בתחום זכויות הילד בישראל, שיתוף ילדים נכגעי התעללות במחקר תורם לרווחתם, שכן הוא מחזק את תחושת השליטה, הביטחון והערך העצמי שלהם ואף עשוי לשמש רכיב בתהליך ההחלמה (Kosher & Ben-Arieh, 2020).

2.3 סוגיות אתיות בהשתתפות ילדים במחקר

מחקר בהשתתפות ילדים כרוך במורכבות אתית ייחודית בשל הצורך לאזן בין מחויבויות רבות שהן לעיתים סותרות של החוקרים לקהילה המדעית, לילדים המשתתפים ולחברה. כל אחת מן המערכות הללו עשויה להציב דרישות אתיות משלה, ולעיתים הן אף מנוגדות זו לזו. לדוגמה, הדרישה המדעית לאיסוף מידע מקיף ומפורט עלולה להתנגש עם החובה לשמור על פרטיות הילדים (Tangen, 2014). לשם כך גובשו קודים אתיים, הנחיות מקצועיות ומסגרות פעולה למחקר עם ילדים (American Educational Research Association, 2011; ERIC, 2013; ESRC, 2015), אולם עדיין אין מסגרת אתית אחת מקיפה שמקובלת על כל המערכות. עם זה מרבית הקודים וההנחיות מדגישים עקרונות של מניעת פגיעה בילדים, קבלת הסכמה מדעת, הבטחת ייצוג אותנטי לילד ומחויבות להפצת ממצאי המחקר.

הסעיף הזה יעסוק בכמה מן העקרונות האלה: קבלת הסכמת להשתתפות במחקר מן ההורים או מאפוטרופוס, קבלת הסכמה מדעת מן הילדים, שמירה על סודיות והבהרת גבולות החיסיון, הבטחת ייצוג אותנטי לילד ומחויבות להפצת ממצאי המחקר.

2.3.1 קבלת הסכמה מהורה או מאפוטרופוס להשתתפות הילד במחקר

סמכות משפטית למתן הסכמה מדעת להשתתפות במחקר מוקנית בדרך כלל רק בגיל הבגרות. לפיכך במחקרים המערבים ילדים יש לקבל תחילה את הסכמת ההורים או האפוטרופסים, ורק לאחר מכן אפשר לפנות לילדים עצמם לקבלת הסכמתם. במחקר בין-לאומי שכלל יותר מ-250 חוקרים מ-46 מדינות נמצא כי כשני שלישים מהם סבורים שיש לדרוש תמיד הסכמה מן ההורים במחקרים בקרב ילדים (Harcourt et al., 2011). אומנם תקנות פדרליות בארצות הברית, כגון [CFR 46 45](#), קובעות כי אפשר לבקש פטור מהסכמת הורים במחקרים מוצדקים,

אולם בפועל גופי הפיקוח וועדות האתיקה נוטים לראות בהסכמת ההורים דרישה מחייבת, ואינם מעניקים לחוקרים הכוונה מספקת כיצד לפעול במסלולים חלופיים (Taylor, 2008).

הסכמה מדעת מהורה או אפוטרופוס – מגינה או מדירה?

הפיכת ההסכמה מדעת לתנאי מוסדי הכרחי במחקר הובילה בלי כוונה להדרת ילדים מהשתתפות במחקרים, שכן במרבית המדינות הם נחשבים לחסרי יכולת משפטית לחתום בעצמם על הסכמה. חוקרים מבקרים גישה זו המחייבת הסכמה מדעת מצד ההורים בטענה שאין היא מגינה תמיד אלא לפעמים דווקא מסכנת, בעיקר אם ההורה מתעלל או חסר הבנה בהליך המחקר. התוצאה היא שהזכות של ילדים להשתתף במחקרים העוסקים בנושאים הנוגעים לחייהם עלולה להיכנע (Barbero, 2025). לטענת חוקרים אלו, יש לנקוט גמישות בנוגע להסכמה מדעת כדי לאפשר התייחסות לצרכים הייחודיים של קבוצות מגוונות של ילדים. על כן הם פיתחו תהליכי הסכמה מדעת המותאמת לנסיבות החיים של הילדים, לשלב ההתפתחותי ולבשלות שלהם, ואינה מבוססת רק על גיל המשתתפים, כדי לשלבם במחקר שילוב אחראי המגן עליהם אך גם כולל אותם (Barbero, 2025; Bray & Gooskens, 2006; Taylor, 2008).

לדוגמה, במחקרה של טיילור (Taylor, 2008) על זהות מינית ומגדרית של בני נוער מן הקהילה הלהט"בית הוצע לסווג את קבוצת הקטינים לשלוש קטגוריות: (1) קטינים הנמצאים בחסות הוריהם (minors); (2) קטינים שהוכרזו עצמאיים מבחינה משפטית, אינם מתגוררים עם הוריהם ואינם תלויים בהם (emancipated minors); (3) קטינים בני 14–17 שאינם נתמכים על ידי הוריהם ונחשבים לבשלים לקבלת החלטות עצמאיות (mature minors). טיילור סבורה כי קטינים משתי הקבוצות האחרונות (2–3) אינם נדרשים להסכמה מדעת של הוריהם, והם מבקשים לאפשר לבני נוער בוגרים שמנותקים מהוריהם או חיים במציאות מורכבת להסכים בעצמם להשתתפות במחקר ובכך לשמור על זכותם להשתתף בו (Barbero, 2025; Taylor, 2008).

2.3.2 קבלת הסכמה מדעת מן הילדים – אישור (assent) לעומת הסכמה מדעת (informed consent)

חוקרים מבחינים בין שני מונחים מרכזיים הנוגעים להשתתפות ילדים במחקר: הסכמה מדעת ואישור (Barbero, 2025). "הסכמה מדעת" משמעה הסכמה מלאה הניתנת לאחר שהמשתתפים קיבלו מידע ברור ומקיף על מטרות המחקר, על שלביו, על הסיכונים הכרוכים בו ועל זכויותיהם לאורכו. לעומתה "אישור" משמעו הסכמה מוגבלת של הילד אשר מבוססת על הסבר מותאם גיל שניתן לו אך לא בהכרח על הבנה מלאה של כלל היבטי המחקר. לכן אישור הילדים עשוי להיות מושפע מגורמים דוגמת רצון לרצות את המבוגר, תחושת מחויבות או קושי לסרב (Barbero, 2025). יש חוקרים המותחים ביקורת על קבלת אישור בלבד מן הילדים המשתתפים בטענה שבמקרים מסוימים, למשל בקרב מתבגרים, תיתכן יכולת מלאה

של המשתתפים להבין את מהות המחקר, את הסיכונים ואת השפעותיו האפשריות ולקבל החלטה מושכלת ועצמאית על השתתפותם בו (Ahsan, 2009; Skelton, 2008).

בסקירה שיטתית של ספרות מקצועית שעסקה באתיקה במחקר בקרב ילדים צעירים בני 3–6 (Sun et al., 2023) נמצא כי במרבית המחקרים הסתפקו החוקרים בקבלת אישור בעל פה בלבד מן הילדים. עם זאת בארבעה מחקרים נעשה מאמץ לקבל את אישור הילדים בדרך רשמית ומובנית, בדומה להסכמה מדעת, באמצעות טופסי אישור כתובים המותאמים לגיל. באחד המחקרים פיתחו החוקרים טופס הסכמה מדעת מותאם לילדים, והם הוזמנו לצייר בו את חתימתם הייחודית. הילדים התבקשו להגיב על מה שהביעו בטופס ההסכמה כדי שהחוקרים יוכלו להבין את מחשבותיהם בנוגע להשתתפותם במחקר (Tay-Lim & Gan, 2012). אף על פי שזה אישור ולא הסכמה מדעת מלאה, הנכונות להעניק לאישור אופי כתוב, מותאם וחוקיית מדגישה את הפוטנציאל להעמיק את ההבנה של הילדים ואת מעורבותם בהליך המחקר.

הסכמה מדעת בתור תהליך מתמשך

יש חוקרים הסוברים כי הסכמה מדעת במחקר בקרב ילדים אינה פעולה פורמלית חד-פעמית, אלא תהליך מתמשך שכולל הבנה, בחירה ושיתוף של הילדים המשתתפים במחקר (Cowie & Khoo, 2017; Jadue Roa, 2017). לכן נדרשת פתיחות מצד החוקר לשינויים בעמדת הילד בכל תהליך המחקר (Ebrahim, 2010; Moore et al., 2018). ייתכן שבהתחלה יסכימו ילדים להשתתף רק בחלק מן הפעילויות, ולאחר מכן הם ישנו את עמדתם לפי הקשר או מידת יחסי האמון עם החוקר (Barbero, 2025). בסופו של דבר החוקרים נדרשים לוודא שהילד מבין את מהות המחקר ואת זכויותיו, ויש הסוברים כי במחקרי אורך יש לחדש את ההסכמה בכל מפגש (Cowie & Khoo, 2017; Jadue Roa, 2017). קליקן (Klykken, 2022) הציעה את הצירוף "הסכמה בזמן אמת בשדה" (in-field consent) כדי להדגיש מוכנות מתמדת של החוקר לבחינה מחודשת של ההסכמה מתוך רגישות לשינויים בקרב המשתתפים בתהליך.

היבטים יישומיים של הסכמה מתמשכת הם בין היתר הסברים המותאמים לגיל, תיווך חזותי והזמנה לשאול שאלות. במחקר בקרב ילדים בני 5–7 שעברו מגן לבית הספר נשמר בכל שלבי המחקר ערוץ פתוח לשאלות מצד הילדים, וניתנו להם תשובות מותאמות שהגבירו את הידע שלהם על מחקר, על התהליך עצמו ועל תפקיד החוקרת. לדוגמה, לפני תחילת המחקר שאלו הילדים: "מה זה לחקור?", והחוקרת השיבה: "זה לנסות למצוא תשובות לדברים שאנחנו לא יודעים או להבין יותר טוב דברים שמעניינים אותנו". במהלך איסוף הנתונים שאל אחד הילדים: "מה אם אני רוצה לאכול או ללכת לשחק?", והחוקרת השיבה: "אתה יכול לעשות כרצונך". אנחנו עושים את זה בהפסקה כי זה הזמן שבית הספר אפשר לי לשחק איתך, אבל אתה מחליט מתי להיות ומתי לא" (Jadue Roa, 2017). דרך אחרת להנגשת מידע על המחקר לילדים היא שימוש באמצעים טכנולוגיים כמו מחשב לוח (טאבלט) אישי המאפשר להציג לילד את מטרות המחקר, את שלביו ואת זכויותיו באמצעות קטעי וידאו, אודיו או טקסט המותאם לגיל.

לעיתים יכלול הממשק אפשרות להסכמה או לסירוב. עם זאת חוקרים מזהירים כי השימוש בטכנולוגיה אטרקטיבית, המשולבת גם כך בשגרת הילדים, עלול להשפיע על החלטותיהם וליצור טשטוש בין הסבר אינפורמטיבי ובין שכנוע (Cowie & Khoo, 2017).

2.3.3 שמירה על סודיות והבהרת המגבלות

שמירה על סודיות היא עיקרון אתי מרכזי במחקר בקרב ילדים בכלל ובקרב ילדים שנפגעו מאלימות או מהתעללות בפרט (Graham et al., 2013). הסודיות היא תנאי מקדים ליצירת תחושת ביטחון, תחושת אמון ותחושת שליטה של המשתתפים, אך לעיתים היא סותרת את חוק חובת הדיווח (חוק העונשין (תיקון מס' 26), התש"ן-1989, סעיף 368) על התעללות בקטינים והזנחתם, החלה על החוקרים.

יוזמת ERIC (Ethical Research Involving Children) היא יוזמה בין-לאומית שנועדה לגבש עקרונות והנחיות למחקר אתי עם ילדים (Graham, 2013). בהנחיותיה מודגש הצורך להסביר מראש לילד ולהורה או לאפוטרופוס את גבולות הסודיות – אם יתגלה מידע על פגיעה חמורה שלא דווחה, יהיו החוקרים מחויבים להעבירו לרשויות. נוסף על כך יש לנקוט אמצעים מעשיים לשמירה על פרטיות המשתתפים בכל שלבי המחקר, כגון הצפנת פרטי המשתתפים, שמירה מאובטחת של החומרים והימנעות מפרסום פרטים שעלולים לזהות את הילד (Attrash-Najjar & Friedman-Hauser, 2025).

הנחיות אלו מקבלות משנה תוקף אם באיסוף הנתונים במחקר יש שימוש בצילום, בהקלטות או בכלים דיגיטליים אחרים. חשוב להבהיר לילדים בפשטות ובבירור כיצד תישמר הסודיות שלהם, לדוגמה מי יוכל לצפות בתמונות או בהקלטות, ולציין כי החומרים הגולמיים לא יוצגו בפרסומים. זאת ועוד, חשוב לאפשר לילדים לבחור בעצמם כיצד יוצג הסיפור שלהם, אם בכלל. שמירה על סודיות במקרים אלו אינה רק אמצעי להגנה, אלא היא גם ביטוי של כבוד לרצונות הילד ושל מתן שליטה במידע האישי שיבחר לחלוק במסגרת המחקר (Cowie & Khoo, 2017).

2.3.4 הבטחת ייצוג אותנטי לילד

חוץ מן העקרונות האתיים הבסיסיים "הסכמה מדעת" ו"סודיות" הצביעו חוקרים על החשיבות של הבטחת ייצוג אותנטי לילד – להשמיע את קולו ולכבד את דעתו – ובכך לאפשר לו לתרום תרומה משמעותית למחקר הן במישור האישי הן במישור המדעי (Cowie & Khoo, 2017). שיטות איסוף נתונים שמבוססות על אמצעים חזותיים וטכנולוגיים דוגמת צילום עצמי, ציור או וידאו מאפשרות לילדים לבטא את עולמם בדרכים שמותאמות להם, ולכן הן מחזקות את האותנטיות ואת השיתופיות שלהם במחקר (Hunleth, 2011; Lomax, 2012). עם זאת לשימוש באמצעים חזותיים נלוות סוגיות אתיות של מתח בין נראות לאנונימיות, כלומר עד כמה אפשר להציג את נקודת המבט של הילדים ואת הדימויים שהם בחרו בלי לפגוע בפרטיותם, בביטחונם או בכבודם. לכן נדרשת הסכמה מדעת מודעת ומפורטת מן הילדים לשימוש בחומרים חזותיים,

לאחר שהובהר להם מראש ההקשר להצגתם (Cowie & Khoo, 2017; Lomax et al., 2011); (Phelan & Kinsella, 2013).

2.3.5 מחויבות להפצת ממצאי המחקר

הפצת ממצאי המחקר היא חלק בלתי נפרד מן האחריות האתית של החוקרים כדי להבטיח תועלת לילדים שהשתתפו בו ולהעצימם. בחירת האמצעים וקהל היעד להפצה היא החלטה על פי הקשר, כלומר היא תלויה באופי המחקר, במטרותיו ובמערכת היחסים שנקמה עם המשתתפים. החלטה זו צריכה להיעשות מתוך התחשבות בציפיות הילדים, כפי שנמסרו ונבנו בתהליך ההסכמה מדעת ובמה שקיוו הילדים שיקרה בשל השתתפותם במחקר (Cowie & Khoo, 2017).

מחקר בקרב ילדים נפגעי אלימות מחייב שפרסום הממצאים יהיה אתי, נגיש לקוראים ובעל השפעה. יש להימנע מגיוס ילדים לתפקיד שגירים של ממצאים משיקולי פרטיות וסיכון לרה-טראומטיזציה, להעדיף דוחות מקיפים לבעלי עניין (קובעי מדיניות, אנשי מקצוע) לצד תקצירים ידידותיים לילדים וכן להשתמש בעדויות אונימיטיות או בכורמטים יצירתיים (Attrash-Najjar & Friedman-Hauser, 2025).

2.4 אתגרים מתודולוגיים ויישומים במחקר עם ילדים

למחקר שמעורבים בו ילדים נלווים אתגרים ייחודיים: אתגרים מתודולוגיים בשל שלב ההתפתחות של הילדים ואתגרים יישומים בשל קשיים לוגיסטיים ותפעוליים בביצוע המחקר. להלן הסבר על שני הסוגים.

2.4.1 אתגרים מתודולוגיים

אתגרים מסוג זה נגרמים מהבדלים ניכרים ביכולות הקוגניטיביות, הרגשיות והחברתיות בין ילדים בשל הבדלים בגיל, ולעיתים גם בין ילדים באותו הגיל. שיטות מחקר המתאימות לשלב התפתחות אחד אינן ישימות בהכרח בגיל אחר, ועל כן נדרשת התאמה מדויקת של כלי המחקר לגיל הילדים. הספרות המקצועית מצביעה על כמה אתגרים מתודולוגיים מרכזיים שעל החוקרים להביא בחשבון בעת תכנון מחקר שמעורבים בו ילדים:

■ **קושי בהבנת השפה ומונחים מורכבים:** מחקר שנערך בקרב ילדים בני 8 מארבע מדינות אירופיות העלה כי ילדים מתקשים להבין שאלות המנסחות בשפת מבוגרים דוגמת משפטים ארוכים, ביטויים מותנים או ניסוחים בשלילה. ממצא זה מדגיש את חשיבות השימוש בשפה פשוטה וברורה המותאמת לגיל המשתתפים ומתן הסבר לילד אם המונחים אינם מוכרים (Toni et al., 2025).

■ **יכולת ריכוז וטווח קשב מוגבלים של ילדים:** ילדים, בייחוד ילדים צעירים (בגיל הרך ובבית הספר היסודי), מתאפיינים בטווח קשב קצר. הם נוטים להשתעמם או לאבד עניין מהר כאשר הפעילות במחקר ממושכת או מונוטונית. במחקר עדכני נמצא כי רמת הריכוז של הילדים פחתה מאוד כאשר ניתנו להם הוראות ארוכות מדי (Toni et al., 2025). חשוב לקצר משימות, להתאימן לגיל ולעניין של הילד, ולעיתים גם להפוך אותן לחווייתיות כדי לשמור על המעורבות שלו בכל המחקר (Saraçer & Şenol, 2020).

■ **הבעה מילולית מוגבלת של ילדים:** יכולות השפה והתקשורת של ילדים הן בתהליך התפתחות, ולכן הילדים, ובייחוד ילדים בגיל הרך, עלולים להתקשות לבטא במדויק את מחשבותיהם ורגשותיהם בהקשר של המחקר (Saraçer & Şenol, 2020). לעיתים תשובותיהם קצרות, חלקיות או לא ממוקדות, והחוקרים נדרשים לשאול שאלות הבהרה ולוודא כי כוונתם הובנה כראוי. במחקר איכותני עם ילדים מומלץ שהמראיינים יבדקו הבנות שגויות, יבררו סתירות ויעמיקו בדברים שנאמרו כדי להבין את המשמעות המדויקת של דברי הילד (Attrash-Najjar & Friedman-Hauser, 2025).

2.4.2 אתגרים יישומיים

נוסף על האתגרים המתודולוגיים עלו מסקירת הספרות המקצועית גם אתגרים יישומיים במחקר בקרב ילדים:

■ **השקעת זמן ומשאבים בגיוס משתתפים ובהסכמה מדעת:** חוקרים המעוניינים לערוך מחקר בקרב ילדים מחויבים לקבל את הסכמת "שומרי הסף" של הילדים – הורים, אפוטרופסים ולעיתים גם בתי ספר או מוסדות אחרים – כדי להיפגש עם הילדים. הדרישה לקבל הסכמות ולתאם עם מסגרות חינוך מאריכה את שלב גיוס המשתתפים למחקר ומסרבלת אותו, ולעיתים היא מצמצמת את מספר המשתתפים הפוטנציאליים לעומת מחקר בקרב בוגרים (Cowie & Khoo, 2017). זאת ועוד, חוקר עשוי להזדקק לזמן ולמשאבים רבים לבניית אמון עם הקהילה ועם ההורים כדי להשיג השתתפות מספקת של ילדים (Ponizovsky- (Bergelson et al., 2019).

■ **נטל ההשתתפות על המשפחה והילד:** ההשתתפות במחקר עלולה להכביד על שגרת החיים של הילד ובני משפחתו. בניגוד למבוגרים שיכולים להקדיש זמן למטרות מחקר, לוח הזמנים של ילדים מובנה ונכללים בו שעות לימודים, חוגים ומטלות משפחתיות, ויש להם גמישות ושליטה מועטות בו. השתתפות הילד במפגשי המחקר עשויה להצריך התארגנות משפחתית – נסיעות, סידור לאחים או ויתור על פעילויות אחרות. סקירה שיטתית שבחנה את השתתפותם של ילדים במחקרים בתחום הרפואה העלתה כי ביותר משליש מן המחקרים שנסקרו צוין העומס הלוגיסטי כחסם מרכזי להשתתפות (Nathe et al., 2023).

2.5 מתודולוגיות מחקר ידודותיות לילדים

גוף הידע המחקרי העוסק בהשתתפות ילדים במחקר מצביע על מגוון רחב של שיטות ומתודולוגיות לאיסוף נתונים, אשר פותחו והותאמו במיוחד למחקר עם ילדים (Schweiger, 2024). נוסף על כך יש ספרות מקצועית שיש בה התייחסות למחקר משתף עם ילדים (participatory research) – הילדים נחשבים לחוקרים שותפים במחקר ותורמים לעיצובו (co-researchers) (Kleine et al., 2016; Montreuil et al., 2021). בכרך זה יובאו השיטות העדכניות בספרות המקצועית שיש בהן משום חלופה לריאיון המסורתי.

2.5.1 ריאיון אישי ממוקד בילד

בספרות המקצועית מתוארות שיטות לריאיון ממוקד בילדים המדגישות את התאמתן לגיל הילד, לרמת ההתפתחות הקוגניטיבית והרגשית שלו ולנושא המחקר. לכפי שיטות אלו, יש לבנות מרחב בטוח המשלב משחק כדי לאפשר לילדים להביע את עצמם בדרכים מגוונות. לדוגמה, שימוש ב"סיפור לא גמור" (Newhouse & Levy, 2024). בשיטה זו הראיונות מבוססים על סיפור המזוהה עם עולמו של הילד, והילד יכול להתחבר לדמויות ולהמשיך את הסיפור. הילדים מוזמנים להשיב על שאלות בעקבות הסיפור באמצעות דיבור, ציור, כתיבה או הכתבה לחוקר. הילדים גם מוזמנים להציע סוף לסיפור.

שיטה אחרת לריאיון אישי ממוקד ילד היא שימוש בבובת יד. השיטה יכולה להתאים בעיקר לילדים בגיל הרך. לדוגמה, במחקר של לוי (Levy, 2011) "שאלה" הבובה את הילדים על קריאה וביקשה מהם להדגים או לתאר כיצד הם מרגישים כלפי קריאה.

2.5.2 דיונים קבוצתיים וקבוצות מיקוד

דיונים קבוצתיים וקבוצות מיקוד מוצגים בספרות המקצועית בתור כלי מחקר המעודדים ביטוי עצמי, שיח רפלקטיבי ותחושת ערך בקרב ילדים (Adler et al., 2019). מן הסקירה עולה כי מעורבותם של ילדים בדיונים קבוצתיים תרמה לא רק להעמקת ההבנה של החוקרים אלא גם לחיזוק התהליך הרפלקטיבי של הילדים עצמם. שיתופם של הילדים בקבוצות אלו הוביל להפקת רעיונות מגוונים וחדשניים יותר למחקר. יתרון אחר הוא שכאשר קבוצות המיקוד נערכות בקרב ילדים בני אותו הגיל בקבוצת השווים ובסביבה בטוחה, יחסי הכוח המובנים בין החוקר הבוגר לילד המשתתף מתאזנים (Vogl et al., 2023).

עם זאת יש אתגרים בשימוש בכלי מחקר אלו. היו חוקרים שמתחו ביקורת על האפשרות לשמירה על אנונימיות וסודיות במסגרת קבוצתית. היו חוקרים שטענו לתופעת "החשיבה הקבוצתית", מצב שהמשתתפים נוטים לאמץ את עמדות הרוב בקבוצה, בייחוד בקרב ילדים, ועלול להיווצר חסם לביטוי של קולות ייחודיים או לא שגרתיים (Sevon et al., 2023). אולם למרות הקושי נמצא כי היתרונות שבהשתתפות הילדים במחקר ותרומתם לו גוברים על הקשיים האתיים והמעשיים (Adler et al., 2019).

2.5.3 שימוש בצילום למחקר חזותי

בעשורים האחרונים נהפך השימוש בצילום לאחת השיטות היצרניות והפופולריות ביותר במחקר עם ילדים לאיסוף הנתונים וגם לפרשנותם. הודות להתקדמות הטכנולוגיה מדובר באמצעי נגיש המאפשר לילדים להביע את עצמם בדרך שאינה תלויה רק ביכולותיהם המילוליות.

בדרך כלל לפני תחילת הצילום נערך מפגש הכנה קצר עם הילדים, ובו הם מקבלים הסבר על מטרת המחקר, על הנחיות איתות ועל השימוש במצלמה (Newhouse & Levy, 2024). חוקרים נוהגים לשלב את הצילום בראיונות העומק כדי להבין טוב יותר את משמעות התצלומים מנקודת מבטם של הילדים עצמם (Saraçer & Şenol, 2020). לדוגמה, במחקר לבחינת הדינמיקה המשפחתית והרגלי האכילה של ילדים נערכו ראיונות עם בני המשפחה ועם הילדים שהיו בגיל בית ספר יסודי. הילדים התבקשו לצלם תמונות וסרטוני וידאו של ארוחות משפחתיות (Supski & Maher, 2023). החוקרים תיארו כי שיתוף הילדים באיסוף הנתונים צמצם את פערי הכוחות בינם ובין הילדים. החוקרים גם טענו כי הנתונים החזותיים, שייתכן שלא היו עולים בראיונות, סיפקו פרטים על שגרת האוכל המשפחתית.

שילוב בין ראיונות לצילומים עשוי לספק נתונים מילוליים וחזותיים עשירים, והוא מאפשר הצצה רגשית ובלתי אמצעית לחוויות החיים של הילדים (Cowie & Khoo, 2017; Schweiger, 2024). עם זאת יש להכיר גם באתגרים הכרוכים בשיטה זו דוגמת השפעה אפשרית של נוכחות החוקרים או המבוגרים על בחירות הילדים בעת הצילום, ולכן הם יבחרו לצלם דימויים התואמים לציפיות החברתיות או התרבותיות הכלליות או של המבוגרים שנמצאים לידם (Saraçer & Şenol, 2020).

2.5.4 כתיבת יומן אישי

כתיבת יומן מאפשרת לחוקר ללמוד את שגרת הילדים ואת הפעילויות בחייהם. אלו משתנות לפי המגדר, הגיל והמבנה המשפחתי. השיטה מאפשרת איסוף מידע על חוויות בזמן אמת (או סמוך לו), בלי תיווך של שיחה ישירה עם חוקר, ובכך היא עשויה לספק תכנים שלא היו עולים בריאיון (Saraçer & Şenol, 2020). עם זה לשיטה זו יש גם חסרונות אפשריים: ראשית, כתיבת יומן מצריכה משמעת עצמית, יכולת ניסוח וזמן פנוי מה שעלול להדיר מן המחקר ילדים עם כישורי כתיבה לא מפותחים או ילדים שמתקשים במשמעת עצמית ובקריאה וכתיבה. שנית, עצם המשימה עלול להתפרש מטלה לימודית או מטלה כפויה ולא כלי ביטוי חופשי, והפרשנות עלולה לפגוע באותנטיות של התכנים. ולבסוף, כתיבת יומן היא משימה שהילדים צריכים למלא בבית או בבית הספר, ועל כן טמונה בה השפעה אפשרית על התוצאות בגלל חשש שההורים יראו את הכתוב או חשש מלחץ חברתי בבית הספר (Saraçer & Şenol, 2020).

2.5.5 גישת המוזאיקה (Mosaic approach)

חוקרים העוסקים במחקר בקרב ילדים מתבססים בין היתר על עקרונות גישת המוזאיקה (Clark & Moss, 2001, 2011; Clark, 2017) – שימוש במגוון כלי מחקר לאיסוף נתונים, כגון אלו שתוארו עד כה, בייחוד בקרב ילדים צעירים. בבסיס גישה זו שני עקרונות מרכזיים (Newhouse & Levy, 2024): (1) שימוש במגוון כלים לאיסוף נתונים כדי לאפשר לילדים לבטא את עצמם בדרכים מגוונות; (2) שילוב זהיר בין הנתונים שנאספו לצד פרשנות רפלקטיבית ושימת דגש במשמעות.

2.6 מחקר משתף בקרב ילדים

הצירוף "מחקר משתף" (participatory research) נטבע לראשונה בטנזניה בשנות ה-70 בעקבות עבודה עם אוכלוסיות מוחלשות שקולן לא נשמע, בעיקר באזורים מתפתחים. מאז התפתח תחום המחקר המשתף ונעשה בו שימוש במגוון תחומי דעת ובהם בריאות, פיתוח קהילתי, עבודה סוציאלית וחינוך. מחקר משתף הוא גישה מחקרית המבוססת על שותפות עם הקהילה הנחקרת במקום על חקירה על אודותיה מבחוץ. גישה זו שואפת לחבר בין רלוונטיות חברתית ובין איכות מחקרית מתוך כוונה לקדם ידע שמבוסס על צרכים והקשרים אמיתיים מן השדה. הבסיס האתי והתאורטי של גישה זו הוא יצירת שותפות אמיתית בכל שלבי המחקר (Wilkinson & Wilkinson, 2017). במחקר משתף המשתתפים אינם רק מקורות מידע, אלא הם שותפים בהתווית המחקר ובכלל זה בקבלת החלטות שבעבר הייתה שמורה רק לחוקרים (Lamela et al., 2024).

2.6.1 ילדים בתפקיד חוקרים-שותפים

שילוב ילדים בתפקיד חוקרים-שותפים (co-researchers) נשען על ההנחה שלילדים יש מומחיות ייחודית בשל היותם ילדים, כלומר הם מסוגלים להבין את עולמם, שלמבוגרים אין גישה ישירה אליו, ולהביע זאת (Schweiger, 2024; Sevón et al., 2025). על כן מחקר משתף עם ילדים אינו רק כלי לאיסוף ידע אלא גם הכרה בזכותם להשמיע את קולם ולהשתתף בתהליך פיתוח הידע.

השתתפות ילדים אין פירושה בהכרח קבלת החלטות על ידם אלא הבעת דעה על עיצוב המחקר, תרומת רעיונות אישיים והתחשבות בהם (Schweiger, 2024). ידע זה עשוי להתבטא ביכולתם לזהות שאלות מחקר רלוונטיות, להציע שיטות מותאמות, לאסוף נתונים ולפרשם. לעיתים ילדים המשמשים חוקרים-שותפים יכולים לגייס ילדים אחרים למחקר ביתר קלות בשל ביטול פער הדורות (Schweiger, 2024). מחקר משתף עם ילדים מרחיב את העיסוק בשאלות אם וכיצד לראיין ילדים אל שאלות דוגמת אם וכיצד ילדים יכולים לראיין ילדים אחרים.

ייחודו של מחקר משתף טמון לא רק בבחירת כלי מחקר מתאימים לאיסוף מידע אלא גם בעיסוק בשאלות על השתתפות משמעותית של ילדים בתור חוקרים-שותפים:

1 אילו אמצעים לאיסוף נתונים ולניתוחם ילדים מסוגלים ליישם כחוקרים-שותפים, ומה נדרש מהם כדי לעשות זאת?

2 האם, עד כמה ואיך ילדים יכולים להשתתף בבחירת שיטות המחקר או בהתאמתן למחקר?

3 כיצד אפשר לבנות תהליך מחקר שיהיה מותאם לרמת ההבנה של הילדים, וכיצד יוכלו להשתתף בבנייה שלו?

אולם גם אם ילדים משמשים חוקרים-שותפים, אין כל ערובה שהחומרים או הידע שיפיקו יובנו כהלכה על ידי החוקרים המבוגרים, שכן המבוגרים יכולים לפרש את הדברים מנקודת מבט בוגרת בלבד (Schweiger, 2024). לכן חוקרים מדגישים את המחויבות האתית של החוקרים לרפלקציה מתמדת שבבסיסה הבנה שהמחקר נערך למרות הכול מנקודת מבט בוגרת.

חשוב לציין כי גישת המחקר המשתף עם ילדים היא בעיקר גישה תאורטית, ועדיין לא נעשה בה שימוש רב. מרבית המחקרים משלבים ילדים בעיקר בשלב איסוף הנתונים, אך מעורבותם בשלבים מוקדמים כגון תכנון המחקר, ניסוח שאלות, ניתוח ממצאים והפצתם עדיין מוגבלת (Freire et al., 2022; Grace et al., 2019). מן הספרות המקצועית עלו היעדר הנחיות מוסכמות ופערים מתודולוגיים ואתיים ניכרים ביישום הגישה. נוסף על כך חסרים כלים אחידים להערכת איכותם והשפעתם של מחקרים משתפים, ויש צורך מובהק בפיתוח הנחיות ברורות לכתיבה ולדיווח במחקר פעולה משתף בכלל ובקרב ילדים בפרט (Lamela et al., 2024).

3. פרקטיקות מיטביות לתכנון ולביצוע מחקר איכותני מודע-טראומה בהשתתפות נפגעי עבירות מין – ילדים, צעירים והוריהם

בפרק זה יוצגו הנחיות יישומיות לתכנון ולביצוע מחקר איכותני מודע-טראומה. אוכלוסיית המחקר הנדונה היא רחבה – נפגעי עבירות מין ילדים וצעירים (בני 18 ויותר) והוריהם. בספרות המקצועית האמפירית העוסקת בעריכת מחקר מודע-טראומה, ההנחיות מתייחסות בדרך כלל לאוכלוסיות פגיעות מגוונות ובהן נפגעי עבירות מין, בלי הבחנה אמיתית בין קבוצות הגיל (כגון בוגרים צעירים לעומת הורים מבוגרים). לפיכך ההנחיות יתארו לפי שלבי המחקר וייתייחסו לילדים, לצעירים ולהוריהם כאל מעגל התייחסות משותף. עם זה בשל ההתייחסות הייחודית לילדים הן מבחינת הגיל הן מן הבחינה המשפטית, אשר הולידה דגשים מתודולוגיים ואתיים נפרדים, יוצגו ב**תיבות הטקסט** בכל סעיף הנחיות מיוחדות למחקרים המערבים ילדים.

3.1 עיצוב המחקר והכנה לקראת היציאה לשדה

השלב הראשוני בעיצוב המחקר ובהכנה לקראת איסוף הנתונים הוא חשוב ביותר במחקר איכותני מודע-טראומה, ויש להיערך אליו היטב. שלב זה דורש תכנון מעמיק וגילוי רגישות, בייחוד באוכלוסייה של נפגעי עבירות מין ושל הוריהם, שכן הם מתמודדים עם חוויות טראומטיות (ראו הרחבה ב**תיבה 1**). כדי למנוע הפרות אתיות במחקר בקרב נפגעי טראומה, החוקרים נדרשים לגלות רגישות מבחינה אתית, לזהות מצבים שיש בהם פוטנציאל לדילמות אתיות ולדעת כיצד לפעול כאשר מתעוררות בעיות (MacDonald et al., 2024).

3.1.1 בחירת צוות המחקר

לבחירת חוקרים מיומנים ורגישים לצוות המחקר חשיבות מכרעת (SAMHSA, 2014). חברי הצוות צריכים להיות בעלי הכשרה בתחום הטראומה המינית וההבנה של השפעותיה על חיי הנפגעים וכן בעלי יכולת להכיל תוכן רגשי קשה. מומלץ לכלול בצוות אנשי מקצוע מתחומים רלוונטיים – פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית, קרימינולוגיה – ולשקול שילוב של יועצים מניסיון חיים בתכנון המחקר (Campbell et al., 2019).

3.1.2 הכשרת החוקרים ושמירה על רף מיומנויות גבוה

יש לדאוג להדרכה מקיפה של צוות המחקר בתחומים האלה:

- הכשרה בגישה מודעת-טראומה – להכשיר את צוות המחקר בנושאים: זיהוי מצוקה בזמן אמת וכלים להגשת עזרה ראשונה נפשית, מודעות לגבולות התפקיד (הבדל בין חוקר

ובין מטפל קליני) ומידע על קבוצות ידע ספציפיות הרלוונטיות למחקר כגון נפגעי עבירות מין. ההכשרה צריכה לכלול גם מידע על השפעות הטראומה על הזיכרון, על הרגש ועל יכולת השיתוף לצד היכרות עם תגובות טראומטיות נפוצות. ההמלצות הן לערוך סדנה מקיפה לצוות המחקר לפני איסוף הנתונים ולתרגל בה סימולציות המדמות ראיונות עם המשתתפים וכן לתת הדרכה מתמשכת בכל שלבי המחקר ולא להסתפק בהדרכה חד-פעמית (MacDonald et al., 2024).

■ היכרות עם האוכלוסייה – לאפשר לחוקרים הבנה מעמיקה בדינמיקות הייחודיות לנפגעי עבירות מין, ובכלל זה תחושות בושה, אשמה וסטיגמה והשפעותיהן על מערכות יחסים משפחתיות (Alessi & Kahn, 2022; Campbell et al., 2019; Petrović et al., 2020).

3.1.3 איזון תגמולים

בעת תכנון מחקר יש להימנע מהצעת תגמולים כספיים מופרזים, שכן היא עלולה לפגוע בעקרון ההשתתפות מרצון וליצור תחושת לחץ או כפייה, בייחוד בקרב אוכלוסיות פגיעות. תגמול שאינו מידתי עלול להשפיע על שיקול הדעת של המשתתפים ולערער את חופש הבחירה שלהם. לפיכך מומלץ להציע תגמול סמלי בלבד, הנתפס הוקרה על הזמן והמאמץ, ולהבטיח כי אפשר לפרוש מן המחקר בכל שלב בלי לפגוע בזכאות לתגמול (Petrović, 2020).

תיבה 1: שלב עיצוב המחקר – דגשים למחקר בהשתתפות ילדים

חשיבה מקדימה והגדרה: מחקר אפקטיבי בהשתתפות ילדים מתחיל בהגדרה ברורה של אופי ההשתתפות שלהם ובדיון פתוח על מטרת שילובם במחקר (Attrash-Najjar & Friedman, 2025). החוקרים צריכים להבהיר מראש מה נכלל בהשתתפות הילדים – מה מצופה מהם, כיצד יתבצע התהליך ומה הגבולות האתיים של מעורבותם. הגדרה מראש של מידת ההשתתפות הרצויה של הילדים תשפיע על מידת המעורבות שלהם, על השיקולים האתיים של המחקר ועל הבחירה של שיטות איסוף הנתונים. יש להתייחס לשאלות: כיצד ישתתפו הילדים בעיצוב המחקר? אילו אמצעים יבטיחו גם שקולם יישמע וגם שיישמרו הגבולות האתיים? כיצד תותאם השתתפותם לגילם ולהתפתחותם? אפשר לקבל החלטות בעזרת מודלים מוכרים כמו "שבילי ההשתתפות" של שייר (Shier, 2001), ולתרגם את מידת ההשתתפות הרצויה לפעולות מעשיות. לדוגמה, אפשר לשלב ילדים בבחירת נושאי המחקר או בגיבוש שאלות המחקר באמצעות מכשירים איתם (Alfandari et al., 2023).

עריכת מכשירים מוקדמים עם שומרי סף: תפקידם של שומרי סף, כגון הורים, מורים או מנהלי מוסדות ועובדים סוציאליים, הוא להגן על ילדים. ביסוס קשר של אמון עם שומרי הסף עוד לפני שילוב ילדים במחקר הוא תנאי אתי שיכול לתת מענה לחששותיהם בנוגע לסודיות, להשפעה הרגשית על הילדים ולמהות המחקר. במכשירים המוקדמים עם שומרי הסף יש להבהיר את

מטרות המחקר, את הכלים ואת סוגי השאלות וכן את ההגנות האתיות שיינקטו לשמירה על רווחת הילדים בכל התהליך (Dubois et al., 2022; Kay, 2019).

הכשרת מראיינים לפני שלב איסוף הנתונים: להכשרה יש חשיבות מכרעת כדי להבטיח שהשתתפות ילדים במחקר רגיש דוגמת מחקר על פגיעה מינית תהיה אתית, יעילה ותומכת. המראיינים צריכים להיות בקיאים בהתפתחות הילד, בגישות מודעות-טראומה ובעקרונות האתיקה. מומלץ שהחוקרים ישתתפו בקורסים או בסדנאות ייעודיים בנושאי אתיקה במחקר הן בהקשר כללי הן בהקשר של מחקר עם ילדים. הכשרות אלו מסייעות בהתמודדות עם אתגרים ייחודיים במחקר עם ילדים, כגון שמירה על סודיות, הבטחת הסכמה מדעת, הבנה של חובת הדיווח לפי החוק והכרת יחסי הכוחות בין חוקרים לילדים. באחד המחקרים הוכשרו מראיינים לזהות סימני מצוקה בילדים, כגון חוסר שקט או התנתקות, וללמד אותם כיצד להגיב באופן מותאם. לדוגמה, אם ילד נראה לא נינוח בזמן ריאיון אפשר לומר לו: "הגוף שלך מסמן לי שצריך הפסקה." ניסוחים אלו מאפשרים לילד להסכים בלי להרגיש לחץ. שילוב משחקים קצרים גם עוזר לילדים לשמור על איזון רגשי וריכוז. החוקרים צריכים לדעת לחוש ולברר את הלך הרוח של הילדים במשך הריאיון באמצעות שאלות דוגמת "נוח לך להמשיך?" או "איך אתה מרגיש?", וכן לדעת להשתמש בכלים לא-מילוליים כגון סימנים ביד או כרטיסיות (Woollett et al., 2024). במחקר של המפריז ואח' (Humphreys et al., 2006) השתמשו החוקרים בשיטת "רמזור": כרטיס ירוק – להמשיך, צהוב – לעצור רגע, אדום – לעצור לגמרי. כך יכול הילד לשלוט בקצב השיחה בלי לומר זאת במילים.

פיתוח כלי מחקר מותאמי גיל וידידותיים לילדים: כאמור, יש להבטיח שכלי המחקר יהיו מותאמים מבחינה התפתחותית לצרכים הרגשיים והקוגניטיביים של הילדים. טכניקות מחקר ידידותיות לילדים מסייעות להגביר את המעורבות של הילדים, לשפר את איכות הנתונים הנאספים ולהגביר את תחושת הנוחות שלהם בכל התהליך. במובן זה למדריך הריאיון או לשאלון יש חשיבות רבה. לדוגמה, חוקרים יכולים לבנות את כלי המחקר כך שיתחילו בנושאים לא רגישים ובשאלות פתוחות ולא מכוונות, כדי ליצור סביבה בטוחה, שמאפשרת לילדים להעלות נושאים רגישים כמו אלימות (Eriksson & Näsman, 2011; Woollett et al., 2024). גישה זו מסייעת לבנות אמון ולמנוע מצוקה מוקדמת. זאת ועוד, מעבר הדרגתי לנושאים רגישים מפחית את הסיכון להצפת יתר (Kyegombe et al., 2019).

גם הסביבה הפיזית שבה מתרחש איסוף המידע למחקר צריכה להיות נוחה ובטוחה לילדים, מזמינה ולא מאיימת. יש לוודא שהמקום נגיש, עם פרטיות ומתקנים נדרשים (כמו שירותים). מומלץ להשתמש בכלים חזותיים ואינטראקטיביים (Katz et al., 2014; Woollett et al., 2024).

3.2 מהלך המחקר

3.2.1 הסכמה מדעת

הסכמה מדעת היא תהליך חיוני לשמירה על הכבוד והאוטונומיה של משתתפי המחקר ולהגן עליהם בכל שלבי המחקר. במחקר מודע-טראומה ההסכמה מדעת אינה רק נוהל פורמלי כבכל מחקר אחר. בייחוד במחקר בקרב קבוצות פגיעות, כגון נפגעי עבירות מין, ההסכמה מדעת משמשת כלי להעצמת הנפגעים ולחיזוק תחושת השליטה והבחירה שלהם. טופסי ההסכמה צריכים להיות כתובים בשפה פשוטה, וחשוב לתת לנחקרים די זמן לשקול את השתתפותם, לשאול שאלות ולקבל תשובות, בעיקר בנוגע לסיכונים הכרוכים במחקר ולמגבלות החיסיון (כגון חובת דיווח; Petrović, 2020). חלק מן המשתתפים עשויים להצטרף למחקר בגלל הציפייה לקבל סיוע או עזרה. לכן חשוב להבהיר בשלב ההסכמה את מטרת המחקר ואת גבולותיו ולמנוע אי-הבנה. חשוב להדגיש למשתתפים כי זכותם לבחור את המידע שישתפו (Alessi & Kahn, 2022) וכי הם יכולים לפרוש מהשתתפותם במחקר בכל עת בלי שיהיו לכך השפעות על חייהם. עוד חשוב לוודא שההסכמה מדעת מעודדת את המשתתפים גם לסרב להשתתפות המחקר (Anderson et al., 2023).

3.2.2 סודיות ואנונימיות

כאשר משתתפים חוששים מחשיפה הם עלולים להימנע משיתוף בנושאים רגישים, ואז האמינות והתוקף של הממצאים עלולים להיפגע (Vukčević Marković & Bjekić, 2018). על כן יש להבהיר למשתתפים כיצד יישמרו הנתונים וכיצד תישמר האנונימיות שלהם, לדוגמה על ידי השמטת פרטים או הצגה של קטעים מן הריאיון ולא של ריאיון שלם (Petrović, 2021).

3.2.3 יצירת ביטחון ואמון

ביטחון ואמון הם עקרונות בסיסיים ביישום גישה מודעת-טראומה במחקר (ראו הרחבה ב**תיבה 2**). מאחר שהמרואיינים חוו טראומה שנגרמה מאנשים, ייתכן שהם לא יחוו בטוחים מספיק כדי לשתף בתחושותיהם ובחוויותיהם האמיתיות. בלי ביטחון ואמון בסביבת המחקר, לא יצליחו החוקרים לאסוף נתונים רבים והמשתתפים עלולים להחמיץ הזדמנות להשמיע את קולם. יצירת ביטחון ואמון בהקשר המחקרי כוללת: (א) יצירת סביבה פיזית בטוחה ונעימה; (ב) יצירת ביטחון ואמון בקשר בין החוקר למשתתף; (ג) חיזוק היכולת של המשתתפים לקבוע את גבולות הריאיון ולשלוט בהם (Alessi & Kahn, 2022; MacDonald et al., 2024).

א. **יצירת סביבה פיזית בטוחה:** מומלץ לבחור מרחב נגיש, מזמין ומכבד, כגון מרחב פתוח שיש בו כיבוד וגם כניסה לחדר סגור המאפשר פרטיות בריאיון. אם הריאיון מקוון, למשל בזום, יש למפות מראש עם כל מרואיין את החסמים לפרטיות בביתו (משפחה או שותפים) ולוודא שהוא יוכל להתראיין בלי הפרעות, בסביבה שקטה ובפרטיות. אם ייתכנו הפרעות,

חשוב להחליט על סימנים מוסכמים להפסקת הריאיון כדי למנוע חשיפה לא רצויה או חדירה לפרטיות בריאיון העוסק בתוכן רגיש (Alessi & Kahn, 2022).

ב. **יצירת ביטחון ואמון בקשר שבין החוקר למשתתף:** במחקר מודע-טראומה נדרשים החוקרים להקפיד הקפדה יתרה על יחס של כבוד והבנה כלפי המשתתפים, לעמוד בהבטחותיהם, להיות עקביים ולקבל את המשתתפים בלי שיפוטיות. אם נעשו טעויות מצד החוקרים, עליהם להכיר בהן ולתקנן. שקיפות ועדכון רציף לצד תיאום ציפיות ברור בנוגע למטרות המחקר ומהלכו מפחיתים אי-ודאות ומחזקים את האמון בהליך המחקר ובחוקרים. משפטים כגון "כל מה שאומר בריאיון משקף את האמת שלך, ואקבל אותה כפי שהיא" או "אין תשובה נכונה או לא נכונה" עשויים להגביר את האמון של המשתתף בחוקר ואת הקרבה ביניהם. מומלץ לנרמל בתחילת הריאיון תחושות של בושה או קושי שעוללות להתעורר בריאיון. אפשר לומר בתחילת הריאיון: "יכול להיות ששאלות מסוימות בריאיון יהיו לך קשות או מציפות, זה הגיוני, זה נורמלי. זה ריאיון שהוא לא קל, אפשר לעצור, לשתות מים או לקחת רגע נשימה" (Alessi & Kahn, 2022).

ג. **חיזוק היכולת של המשתתפים לקבוע את גבולות הריאיון ושלטון בהם:** לפני תחילתו של ריאיון ובמהלכו יש להדגיש את זכות המשתתפים לבחור להשתתף בתהליך, ובכלל זה היכולת להגדיר גבולות בנוגע למידע שהם מוכנים לחשוף, לדלג על שאלות או להגדיר את קצב הריאיון (Diab & Al-Azzeh, 2024). אפשר לצאת להפסקה במשך הריאיון במידת הצורך, לסיים את הריאיון מוקדם מן המתוכנן או אף לפרוש מן המחקר בכל עת. חשוב גם לאפשר למשתתפים להרגיש בנוח לשאול כל שאלה במהלך הריאיון ולא לחכות לסופו (MacDonald et al., 2024).

3.2.4 ניהול הריאיון

■ **חזרה על מטרת הריאיון, נרמול חוויות קשות שעוללות בו והצעה לסינוע:** ריאיון איכותני מודע-טראומה איננו מפגש קליני. מטרתו היא לקבל מידע על חוויות המשתתפים ועל המשמעויות שהם מייחסים להן. לכן בתחילת הריאיון חשוב להדגיש את מטרתו כדי למנוע שיתוף יתר של תכנים טראומטיים שלא לצורך. אם משתתף מספר על סיטנים קשים, במקום לומר "זה נורמלי בנסיבות שלך" או להתאמץ למצוא תגובה מרגיעה, אפשר לשאול: "איך אתה מצליח להיות עם הסיטנים?", "מה ניסית עד כה?", "איך אתה מבין את מה שקורה לך?". בשלב מאוחר יותר בריאיון אפשר לשלב מעט מידע פסיכו-חינוכי דוגמת "אנשים רבים שחוו אירועים טראומטיים מספרים שגם להם יש סיטנים" ולספק מקורות ומשאבים לקבלת תמיכה רגשית בקהילה (Alessi & Kahn, 2022).

■ **ניהול סדר השאלות לפי רמת המתח שהן עשויות לעורר:** מומלץ לפתוח את הריאיון בשיחת חולין קצרה כדי לוודא שהמשתתף מרגיש בנוח, לאחר מכן לשאול אותו שאלות שאינן נוגעות לאירוע הטראומטי, ורק לאחר מכן לאט-לאט להתחיל לשאול שאלות טעונות

הנוגעות לו. החוקרים צריכים להיות מוכנים לגילוי רגשות עזים מצד המשתתפים, אך עליהם להימנע מניסיון לסייע להם בעיבוד הרגשות או "לתקן" את המצב. במקום זאת יש להקשיב הקשבה פעילה ולבטא אמפתיה, סקרנות וענווה. חוקרים מודעי-טראומה יסייעו למשתתפים להגדיר בכל נושא שעולה בריאיון היכן הגבולות שלהם, מה ברצונם לחשוף ועל מה הם מעדיפים לדלג (Alessi & Kahn, 2022).

■ **הקשבה פעילה ואמפתיה:** חשוב שהחוקרים יהיו בעלי קשב ומיומנויות ריאיון וידעו לעודד את המרואייין ולגלות אמפתיה בריאיון, להקשיב הקשבה אמיתית, להגיב במשורה ולהשתמש בתגובות לא מילוליות באמצעות הבעת פנים ושפת גוף שמביעות תמיכה והקשבה (Herrmann, 2017).

■ **שימת לב למצב הרגשי של המרואייין במשך הריאיון:** אם במשך הריאיון נדמה שהמשתתף מתנתק מן הסיטואציה – מגלה בלבול או ניתוק, חש מוצף, מפגין כעס או תסכול – יש לשנות את אופי הריאיון כדי למנוע רה-טראומטיזציה, כלומר לכוון את השיחה לחוסן ולכוחות ("מה עזר לך לשרוד?"). אם ההצפה הרגשית נמשכת, יש לעצור את הריאיון לכמה דקות, ולאחר מכן להציע להמשיכו או להפסיקו. אם יבחר המשתתף להמשיך בריאיון, כדאי לעבור לשאלות ממוקדות חוסן. אם המשתתף אינו מסוגל להמשיך והוא עדיין במצוקה, נדרשת הפניה מיידית לאיש מקצוע. חשוב לסיים את הריאיון בתחושת העצמה באמצעות שאלות המחזקות התמודדות ומשאבי חוסן: "ברור שעברת הרבה, איך הצלחת להישאר חזק?" או "תודה ששיתפת אותי, ספר לי איך הצלחת להתמודד עם זה?" וכדומה (Alessi & Kahn, 2022) (ראו הרחבה בתיבה 2).

■ **דאגה לרווחה הנפשית של החוקרים באמצעות רפלקציה עצמית בשלב איסוף הנתונים:** חוקרים ממליצים לקבוע רף מרבי של מספר ראיונות ליום או לשבוע כדי לצמצם את הסיכון שהחוקר יחוש טראומטיזציה משנית עקיפה ועומס רגשי, וכן לשלב שאלות "כבודות" עם שאלות "קלות" כדי להנגיש את הריאיון עבור החוקר. על החוקרים להרגיש שיש להם יכולת להציב גבולות בריאיון אם המשתתף מוביל את השיחה לנושאים טראומטיים שאינם רלוונטיים לנושא הריאיון (Clay, 2024). חשוב גם שהחוקרים יעשו רפלקציה עצמית ויבדקו אם הם נוטים להדגיש יתר על המידה נושאים מסוימים, להימנע מסוגיות או משאלות מסוימות בניגוד להעדפות המשתתפים וכיצד ההיסטוריה האישית שלהם עשויה להוביל לעריכה לא מודעת של הנתונים או להשפיע על פעולות ההפצה (Isobel, 2021).

■ **יחסים, גבולות ומודעות ליחסי כוח:** בראיונות איכותניים העוסקים בתכנים רגישים עלולה להיווצר קרבה בין החוקר למרואייין, והיא יכולה לחשוף את המרואייין לעמדה פגיעה במיוחד. האחריות של החוקר היא להיות מודע לכך, לשמור על גבולות ברורים ולוודא שטובת המרואיינים נשמרת בריאיון וכן גם בשלבי המחקר האחרים (Isobel, 2021). זאת ועוד, בספרות המקצועית מודגשת ההכרה ביחסי הכוח בין חוקר לנחקר, שכן עצם ההייררכייה המחקרית עלולה ליצור טריגר לחוויות של חוסר שליטה ואיום. גם כאשר החוקרים פועלים

מתוך כוונות טובות, עליהם לדעת שהאינטראקציה עצמה עשויה להציף את המשתתפים ולבחון דרכים לצמצם את ההשפעה של יחסי הכוח, לדוגמה באמצעות יצירת דיאלוג שיויוני יותר, הכנת המראיון לפני כל נושא בריאיון ומתן אפשרות בחירה בתוך הריאיון (Sage & Dietkus, 2025).

■ **הבטחת תמיכה ונגישות למשאבים בתום הריאיון:** חשוב להזכיר למשתתפים בסוף הריאיון שהם יכולים בעת הצורך לפנות לאנשי מקצוע על פי זכאותם והמשאבים שברשותם (Alessi & Kahn, 2022). מומלץ שהחוקרים יספקו למשתתפים דף ובו אופן יצירת קשר עם קווי סיוע, שירותי יעוץ טלפוניים ומקוונים לילדים, צעירים ומבוגרים.

תיבה 2: מהלך המחקר – דגשים למחקר בקרב ילדים

שמירה על סביבה בטוחה ונעימה לילדים: ראיונות ודיונים חייבים להתבצע בסביבות ניטרליות וידידותיות לילדים, כגון מרכזים קהילתיים או בתי ספר, ולא במרחבים פורמליים או מאיימים כגון משרדי ממשלה. יש לוודא שהמקום נגיש, מאפשר פרטיות ומצויים בו מתקנים הכרחיים (כמו שירותים).

יצירת קשר קרוב עם הילדים: בניית קשר קרוב עם ילדים חיונית לטיפול אמון, לנוחות ולהשתתפות משמעותית. אפשר להשיג זאת על ידי הסבר מטרת המחקר בשפה המותאמת לגיל ומתן אפשרות לילדים לשאול שאלות ולעיין בחומרי המחקר בשלב הגיוס כדי להבין טוב יותר את דרישות ההשתתפות ולחזק את האמון (Hyyönen et al., 2014). בניית הקשר חשובה במיוחד כאשר עוסקים בנושאים רגישים, שכן היא מסייעת לילדים להרגיש ביטחון להשתתף. כדי להתקרב לילדים, אפשר לנהל איתם שיחות אישיות לא רשמיות או להשתמש בהומור (Attrash-Najjar & Friedman-Hauser, 2025). חשוב לכבד את הגבולות של הילדים, לא ללחוץ עליהם בנושאים רגישים ולדאוג שהנושאים הטעונים יידונו רק כשהם מרגישים מוכנים לכך. נוסף על כך נמצא שגם הצגה עצמית באמצעות ציון השם הפרטי והתפקיד כחוקרים (ולא כדמויות סמכות) מסייעים להפחתת תחושת האיום (Attrash-Najjar & Friedman-Hauser, 2025).

במשך הריאיון: מומלץ להשתמש בכלים חזותיים ואינטראקטיביים (Katz et al., 2014; Woollett et al., 2024), וחשוב להשתמש בשפה פשוטה ומובנת לילדים במקום בשפה אקדמית. מומלץ לשאול שאלות בדרכים המזמינות תשובות פתוחות, לדוגמה: "האם הרגשת מיוחד?" מרמזת על פחד, ואילו "איך הרגשת?" מאפשרת ביטוי פתוח (Attrash-Najjar & Friedman-Hauser, 2025).

צמצום הפער ביחסי הכוחות: חוקרים הדגישו את הצורך לצמצם את הפער ביחסי הכוחות בינם ובין הילדים במחקר. גם אם אי אפשר לבטל לחלוטין את הפער, אפשר לנקוט אסטרטגיות

מכוונות שיסייעו לטשטש את הדינמיקה ההיררכית (Attrash-Najjar & Friedman-Hauser, 2025). אחת האסטרטגיות לצמצום השפעת החוקר על נתוני הריאיון היא בקשה מן הילדים לתאר תחילה מונחים טעונים, כגון "אבות" ו"אלימות", מתוך עולמם הסובייקטיבי, ורק בשלב מאוחר יותר לבחון את הקשרים ביניהם. בדרך זו התאפשרה הפקה של נתונים שאינם מוכתבים מראש על ידי מסגרת פרשנית חיצונית, וכך התחזקו התוקף והאמינות של הריאיון.

כך במחקר שנערך בשנת 2007: החוקרת ביקשה מן הילדים שהשתתפו במחקר לתאר את המונחים "אבות" ו"אלימות", ורק לאחר מכן היא בחנה את הקשרים האפשריים בין מונחים אלו (Cater, 2007). גישה זו הבטיחה כי תגובות הילדים לא הושפעו יתר על המידה מן האופן שהחוקר הציג את הנושא, וכך נשמרו התוקף והאמינות של הריאיון. נוסף על כך הציעו חוקרים לשמור על גישה רפלקטיבית במחקר עם ילדים – בחינה ביקורתית מצד החוקרים של המיקום שלהם בשדה ושל ההשפעה שלהם על יחסי הכוחות ועל הפקת הידע וכן מודעות לאופן שפעולותיהם מעצבות את הידע המדעי (Aarsand & Forsberg, 2010; Spyrou, 2011). לפי גישה זו, ייתכן שיתוף ילדים בעיון בממצאים ראשוניים כדי לוודא שפרשנות החוקר משקפת במדויק את נקודת מבטם. נוסף על כך לפני הריאיון חשוב ליידע את הילדים שהם יכולים לדלג על שאלה או להפסיק את ההשתתפותם בכל עת, בלי שיידרשו לנמק את החלטתם.

3.3 ניתוח הממצאים וסיום המחקר

שלב סיום המחקר והפצת הממצאים דורש מן החוקרים להמשיך וליישם את עקרונות הליבה לפי גישה מודעת-טראומה (ראו הרחבה ב**תיבה 3**). עקרונות אלו מבטיחים שהמשתתפים לא ירגישו מנוצלים והממצאים ייצגו נאמנה את סיפוריהם (Petrović, 2020).

3.3.1 סיום וסגירת הקשר עם משתתפי המחקר

כמה ימים לאחר הריאיון מומלץ ליצור קשר עם כל משתתף ולברר לשלומו כדי לתמוך בו ואולי לסייע בכך למנוע רה-טראומטיזציה. חשוב במיוחד לעשות זאת עם משתתפים בודדים (חסרי עורף משפחתי), משום שהבדידות עלולה להגביר ריאקטיביות טראומטית לאחר ריאיון. השיחה החוזרת עם המשתתפים כדי להביע דאגה לשלומם אינה חלק מתהליך איסוף הנתונים, ולכן היא צריכה להיות קצרה, והמראיין צריך להזכיר למשתתף את המשאבים הזמינים לו ואת דרכי הפנייה לאנשי המקצוע הרלוונטיים (ראו הרחבה ב**תיבה 3**) (Alessi & Kahn, 2022; Isobel, 2021; Petrović, 2020).

3.3.2 הוקרה על ההשתתפות במחקר

בסיום המחקר החוקרים יכולים להעניק שי למשתתפים כאות הוקרה על השתתפותם במחקר ועל תרומתם לו מן הידע ומן הניסיון שלהם. יש חוקרים שבוחרים לחתום את התהליך במכפג

פרדה או בארוחה חגיגית המשמשים טקס סיום מכבד להליך המחקר (MacDonald et al., 2024; Petrović, 2020).

3.3.3 ניתוח הנתונים וייצוג בדוח המחקר והפצתו

בעת ניתוח ממצאי המחקר וכתיבת הדוח חשוב לייצג את המשתתפים בלשון מכבדת ובמינוחים על פי העדפתם, כגון "שורד" ולא "קורבן". מומלץ להבהיר מראש למשתתפים כיצד יוצגו הממצאים ולשקול לשתף אותם בכרשנות הממצאים מטעמי שקיפות ואמינות המחקר (Petrović, 2017). מומלץ שהחוקרים ישאלו את עצמם תוך כדי כתיבת הדוח: "אילו הייתי משתתף במחקר, איך הייתי מרגיש בקריאת ממצאים אלו?" (Isobel, 2021). חוקרים בגישה מודעת-טראומה ממליצים לשתף גופים או אנשי מקצוע מן הקהילה, כגון ועדת היגוי, ארגוני שטח או יועצים מניסיון חיים, בניתוח הממצאים ואף בכתיבה וכן בתכנון הפצת ממצאי המחקר כדי לחזק את דיוק הממצאים ואת הרלוונטיות שלהם לשדה המחקר. בכתיבת דוח המחקר יש להשתמש בשפה פשוטה ובהירה כדי שהממצאים יהיו מועילים ורלוונטיים (MacDonald et al., 2024).

תיבה 3: ניתוח הממצאים וסיום המחקר – דגשים למחקר בקרב ילדים

הערכת איכות המתודולוגיה: יש להעריך את איכות שיטות המחקר ביחס למחקר עצמו אפשר לעשות זאת על ידי שיתוף הילדים בהערכת המחקר ולבחון איתם מה כדאי לשמר ומה לשכר, ובאמצעות ראיונות אישיים או כלים של השלכה, שמעודדים ביטוי רגשי ושיתוף בחוויות, לסייע לילדים לחוש שקולם נשמע ברצינות, וביכולתם להשפיע על המחקר ועל היישום שלו בעתיד ולעצב אותו (Savin-Baden & Wimpenny, 2007).

שיחת סיכום לאחר איסוף הנתונים: שיחות סיכום עם הילדים והוריהם לאחר איסוף הנתונים חיוניות לעיבוד ההשפעה הרגשית מן ההשתתפות במחקר ולסגירת מעגל (Dubois et al., 2017; Rizo et al., 2022). רצוי שהשיחות יהיו בסביבה רגועה, פרטית ונעימה, כמו חדר שקט במרכז קהילתי, כדי להקל על תקשורת פתוחה ולאפשר לילדים להביע רגשות או חששות. נוסף על כך החוקרים צריכים להציע למשתתפי המחקר תמיכה רגשית מתמשכת בכלל ובעיסוק בנושאים רגשיים או מטרידים במחקר בפרט, ובכלל זה הפניה לשירותי בריאות נפש, לקבוצות תמיכה או למקורות תמיכה אחרים. אפשר גם לשלב שיחת סיכום מיידי לאחר הריאיון לצד שיחת מעקב בטלפון כשבוע לאחר מכן כדי לבדוק מה שלומו של כל משתתף ולהציע לו אפשרויות סיוע (Kavanaugh et al., 2006; Morris et al., 2012).

ניתוח נתונים מעמיק: כדי להבטיח את דיוק הממצאים ואת אמינותם, יש לצמצם ככל האפשר את הטיית החוקר. אסטרטגיה אחת היא לעקוב אחר הנתונים, לדוגמה על ידי תיעוד מילולי מדויק של דברי הילדים בלי שכתובם או ארגונם מחדש (Øverlien, 2013). כך נשמר הקול

האותנטי של הילדים ומצטמצם הסיכון לעיוות הפרשנות על ידי מבוגרים. לדוגמה, אם ילד מספר את סיפורו במשפטים מקוטעים או בסדר לא לינארי, על החוקר לתעד זאת כפי שנאמר, ולא לכתוב בסדר "רגיל" (Dubois et al., 2022). יתר על כן שיתוף פעיל של ילדים בתהליך ניתוח הנתונים עשוי לתרום לשיפור תוקף הממצאים. כאשר ילדים משתתפים בסקירה ובפרשנות של הנרטיבים שלהם – לדוגמה במסגרת ראיונות משוב – אפשר לוודא כי המסקנות המופקות מן הנתונים משקפות את כוונותיהם ואת משמעות החוויה מנקודת מבטם (Eriksson & Näsman, 2011).

שיתוף הממצאים עם המשתתפים: בספרות המקצועית הודגשה המחויבות המוסרית של החוקרים לשתף את הילדים בממצאי המחקר (Fernandez et al., 2009). השיתוף צריך להתבצע בדרכים המתאימות לילדים, למשל באמצעות סיכומים כתובים או הצגתם באמצעות שפה פשוטה ועזרים חזותיים אשר יסייעו לילדים בהבנת ממצאי המחקר. כדאי שסיכום התוצאות יענה על ארבע שאלות מרכזיות: מה הייתה מטרת המחקר? מה היו הממצאים? מהי ההשפעה הצפויה של התוצאות? כיצד אפשר לקבל מידע נוסף על מטרת המחקר? (Miller et al., 2012). גישה שיתופית זו חשובה במיוחד במחקרים שמערבים ילדים כדי לוודא שהחוקרים התייחסו ברצינות לתפקיד הילדים ולנקודת מבטם.

כתיבת דוח מחקר והנגשתו לקהל: במחקרים בקרב ילדים נפגעי אלימות הפצת הממצאים צריכה להיות אתית, נגישה ובעלת השפעה. אומנם גישות משתפות עשויות לכלול את הילדים בהפצת הממצאים, אך מעורבות ישירה של ילדים עלולה להוביל לרה-טראומטיזציה או לכגיעה בפרטיות. לכן יש להכין דוחות מקיפים לקובעי מדיניות, לאנשי מקצוע ולארגוני סגור ובד בבד לשמור על אנונימיות הילדים שהשתתפו במחקר (Attrash-Najjar & Friedman-Hauser, 2025). נוסף על כך מומלץ לפתח שיטות להפצת ממצאי המחקר כגון סדנאות, הרצאות וחומרי הדרכה ולשלב את הצעות הילדים לשיפור השירותים או המדיניות הקשורים לנושא המחקר (Ritterbusch et al., 2020).

שער שני:

**חוויות של קטינים ושל בגירים
נפגעי עבירות מין מן ההליך
הפלילי ועמדותיהם כלפיו**

1. חוויותיהם של קטינים ובגירים נפגעי עבירות מין בשלבי ההליך הפלילי

ההליך הפלילי של קטינים ובגירים נפגעי עבירות מין (להלן: קטינים ובגירים) נועד לבחון אם אכן התרחשו עבירות, ובסיומו ניתן גזר דינם של העבריינים. השתתפותם של קטינים בהליך הפלילי היא זכותם הבסיסית, לפי האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות הילד (United Nations General Assembly, 1989) – זכותם לקבל מידע המותאם לגילם, להביע את דעתם בחופשיות ובבטחה ולוודא שדעתם תישקל בכל החלטה המשפיעה על חייהם. לילדים יש גם זכות לייצוג משפטי בהליכים משפטיים ומנהליים (גלון ואח', 2022).

לצד החשיבות למימוש זכויותיהם של קטינים נפגעי עבירות מין, השתתפותם בהליך המשפטי תורמת להליך הפלילי ולעשיית צדק. לקטינים שנפגעו יש תפקיד מרכזי בהליך זה, שכן עדותם היא לרוב הראיה היחידה לפשע (Robinson, 2015; Zajac et al., 2017). כך לדוגמה, נמצא כי רק ב-5% מן המקרים המאומתים של התעללות מינית בקטינים היו ראיות רפואיות כלשהן (National Children's Advocacy Center, 2018), וכי עדויות מעדים אחרים הן נדירות ביותר (Blackwell & Seymour, 2015). עם זאת יש דאגה ממשית שהשתתפות הקטינים בהליך עלולה לגרום נזק לרווחתם האישית (Quas et al., 2005; Robinson, 2015).

למרות החשיבות של השתתפות קטינים שנפגעו בהליך המשפטי הפלילי מכאן והדאגה לנזק שהיא עלולה לגרום להם מכאן, יש מחקרים מעטים בלבד על חוויותיהם מהשתתפותם בהליך זה (Ahern et al., 2018; Field & Katz, 2023). בפרק זה יובאו ממצאיהם לפי חלוקה לשלבי ההליך – החוויות לפני המשפט, במהלכו ובעת השמעת גזר הדין.

1.1 חוויות מן השלב שלפני המשפט והקשיים בו

1.1.1 קושי מיוחד בעת התארכות ההליך המשפטי

תקופת ההמתנה למשפט תוארה על ידי הקטינים והבגירים שנפגעו במגוון אופנים – "מורטת עצבים", "מייסרת" ו"נוראית" – ולדבריהם היא החמירה את תחושות הלחץ שחוו ואיימה על בריאותם הנפשית (Randell et al., 2018). הקושי נובע בין היתר מאימים ולחצים המופעלים על הקטינים מצד הנאשם או הנאשמת, משפחתם וחבריהם בזמן ההמתנה למשפט, כפי שנמצא במחקר באירלנד שבו כמעט מחצית מן ההורים ציינו קושי זה (Hayes & Bunting, 2013). חלק מן המרואיינים דיווחו על היעדרויות רבות מבית הספר הן בשל מחויבויות הקשורות לבית המשפט הן בשל קשיים נפשיים. ההיעדרויות השפיעו על תפקודם בבית הספר ועל מערכות היחסים שלהם עם חבריהם.

נפגעי העבירה הרגישו שאינם יכולים להתקדם בחייהם עד להשלמת המשפט והם בעמדת המתנה (Randell et al., 2018). נוסף על כך דיווחו עדים קטינים על סיוטים, על ניסיונות התאבדות, על פגיעה עצמית מכוונת, על שנאה עצמית, על כחד מקורבנות חוזרת, על דיכאון, על כחד מחזרה לבית הספר לאחר המשפט ועל כחד מעדות לא טובה בתקופת המשפט (Eastwood & Patton, 2002; Hayes et al., 2011; Hayes & Bunting, 2013; Plotnikoff & Woolfson, 2009).

1.1.2 צורך במידע ברור על התהליך והכנה ראוייה ומותאמת

קטינים ובגירים שנפגעו הצביעו על הצורך שלהם במידע ברור ובהכנה מתאימה לקראת ההליך הפלילי לאחר שהחליטו להשתתף בו (Collings, 2011; Randell et al., 2018). לעיתים ההמתנה למשפט לוותה באי-ודאות בנוגע למועד המשפט או בשינויים תדירים במועד המשפט. לדוגמה, באוסטרליה ארכה ההמתנה לדיון מרגע הדיווח למשטרה על העבירות כ-18 חודשים (Eastwood & Patton, 2002) וכ-15 חודשים בניו-זילנד (Hanna et al., 2010). בבריטניה ובניו-זילנד נקבע מחדש מועדם של כשליש מן הדיונים (Hanna et al., 2010; Plotnikoff & Woolfson, 2009). במחקרם של רנדל ואח' (Randell et al., 2018) נמצא שקטינים רבים חשו אי-ודאות ממושכת בתקופה שלפני ההליך הפלילי, בעיקר מכיוון שהמידע ניתן להם רק בשבועות או בימים שקדמו לדיון בבית המשפט, והיו להם שאלות רבות שנותרו בלא מענה. לדוגמה, הם לא ידעו אם יצטרכו לנכוח בבית המשפט או להיעיד במקום אחר, הם לא ידעו מה סוג השאלות שישאלו, מהם המועדים ושעות הפעילות של בית המשפט וכיצד אפשר לקיים שגרת לימודים בבית הספר או בעבודה בד בבד עם השתתפות בהליך המשפטי. קטינה אחת אמרה שאף על פי שהיו מתווכים מטעם בית משפט שהיו זמינים לענות על שאלותיה, ההליך בבית המשפט היה זר לה ומאיים כל כך, עד שלא ידעה מה לשאול אותם. התוצאה היא שהקטינים הניחו הנחות לא נכונות בנוגע להליך המשפט. היו מהם שחשבו שיצטרכו למסור עדות באולם בית המשפט וההורים ובני משפחה אחרים ישמעו אותם מעידים. במחקרם של פיאמנטה וגל (Piamenta & Gal, 2024) נמצא כי הקטינים ייחסו חשיבות רבה לקבלת מידע בשפה המתאימה לגילם ולצורכיהם כמו גם לקבלת הסברים פשוטים למונחים משפטיים ולתכנים לא מוכרים אחרים. הם דיווחו שכאשר נמסר להם רק מידע חלקי בלי ההסברים הנדרשים, הם חוו בלבול, והמידע נהפך למקור של לחץ עבורם. הקטינים ציינו גם את חשיבות ההכנה לחקירה הנגדית. נאמר כי הכנה לשאלות אגרסיביות והאשמות בשקר מצד עורך הדין של ההגנה מפחיתה במידת מה את הסבל שחווים עדים קטינים כשנדרשים לענות עליהן, והיא מאפשרת להם להשיב תשובות טובות יותר (Randell et al., 2018).

חוקרים אחדים הדגישו את החשיבות של מתן מידע לקטינים ולבגירים המשתתפים בהליך המשפטי ואת חשיבות ההכנה להשתתפותם בו כדי להפוך את ההליך למאיים פחות, לצמצם את הנזק שלו ולהגביר את החוויות החיוביות ואת תחושת השליטה של המשתתפים (Ahern

נמצא שחוסר ידע וחוסר היכרות עם מערכת המשפט נמצאו מקושרים עם עמדות שליליות כלפי בית המשפט ועם תפיסות שלפיהן בית המשפט פועל באופן לא הוגן. נוסף על כך תפיסות הקטינים בנוגע להליך עשויות לשקף מידע ממקור לא מקצועי דוגמת סדרות הטלוויזיה "משפט ועונש" או "השופטת ג'ודי" (Cooper et al., 2010; Peterson et al., 2020). על כן חשוב לתת מידע נרחב על כל שלבי ההליך שיהיה מותאם לגיל ולתרבות של הקטינים והבגירים (Piamenta, & Gal, 2024).

1.2 חוויות מכל שלבי ההליך הפלילי והקשיים בהם

בחלק זה יוצגו חוויות מתמשכות של קטינים ובגירים צעירים בכל שלבי ההליך הפלילי החל מרגע גילוי הפגיעה ועד גזר הדין.

1.2.1 שביעות רצון של נפגעים מן האפשרות להשמיע את קולם

פילד וכץ (Field & Katz, 2023) מצאו שלקטינים ובגירים צעירים יש צורך להיראות, להישמע ולהרגיש שהם מיוצגים במדויק, שכן קודם לכן הם הושתקו והושפלו על ידי הנאשם או הנאשמת. קטינים ובגירים צעירים שהורשו לספר את סיפורם והרגישו שהאמינו להם, הרגישו משוחררים ומאושרים. מחקרים אחרים תמכו בממצא זה גם בעת ראיונות חקירה ובדיווח במשטרה – כאשר הנפגעים הרגישו שבאמת הקשיבו להם והכירו בחוויותיהם, הם חשו רגשות חיוביים והקלה עצומה (Collings, 2011; Katz et al., 2014). נוסף על כך מדברי צעירים שרואינו במחקר עלה כי ההתנסות בסיפור סיפורם הקלה עליהם, בין היתר משום שיצרה תחושה כי הם מיצו את יכולתם לפעול עבור עצמם באותו שלב (Randell et al., 2018).

1.2.2 הנפגעים רוצים שיאמינו להם, אך אז אינה החוויה הרווחת בהליך המשפטי

קטינים ובגירים רבים דיווחו על ההרגשה שלא מאמינים להם (Ahern et al., 2018; Field & Katz, 2023; Sumalla & Hernández-Hidalgo, 2018), ובייחוד על אנשים שמנסים לכגום באמינותם. לעיתים קרובות התוקפים נוקטים שיטות שמטרתן למזער את הפגיעה בהם ולגרום להם לחשוב שמה שהתרחש הוא נורמטיבי ושגרתי (Eisikovits et al., 2016; Field & Katz, 2023). נוסף על כך הנפגעים נתקלים באנשי מקצוע, כמו שוטרים ועורכי דין, שמטילים ספק באמינותם (Skinner & Taylor, 2009). יתרה מזו, לעיתים עורכי הדין בוחרים בכוונה אסטרטגיות פוגעניות ואגרסיביות בחקירה הנגדית כדי לערער את אמינותם של נפגעי העבירה. במחקר של רנדל ואח' (Randell et al., 2018) דיווחו כל הבגירים שרואינו כי הואשמו בשקר. כשדברי הנפגעים מסולפים ועורכי הדין מנסים לבלבלם ולהאשימם, נפגעי העבירה חשים תסכול עצום מן ההליך המשפטי וסבל רב (Ahern et al., 2018; Field & Katz, 2023). משאלתם היא כי

בית המשפט יאמין להם וייתן תוקף לתחושותיהם שקרה להם משהו שלא קורה לכל אחד, שקרה להם משהו רע ולא באשמתם (Sumalla, & Hernández-Hidalgo, 2018).

1.2.3 הקטינים מרגישים לפעמים שלא קיבלו יחס אישי מספיק מאנשי מקצוע

יש שהקטינים מרגישים שלא קיבלו מספיק תשומת לב אישית מאנשי המקצוע שפגשו בהליך הפלילי, כגון שוטרים, חוקרים ועורכי דין (Bessell, 2015; Burger, 2017; Piamenta & Gal, 2024). הם תיארו מצבים של דיאלוג בין המבוגרים והתעלמות מנוכחות הילד בחדר, עדכון ההורים על התפתחויות בלי שיחה ישירה עם הילד, סירוב בלי הסבר לקבל מכתבים שנכתבו על ידי הילדים והתעלמות מבקשות הילדים ואפילו מהבטחות שניתנו להם. התנהגויות אלו גרמו לילדים להרגיש כמו "איזה מספר" ועמדתם או רצונותיהם אינם חשובים כלל (Piamenta & Gal, 2024). הם הביעו כמיהה לתשומת לב אישית מאנשי המקצוע הרבים שפגשו לכל אורך ההליך הפלילי (Bessell, 2015; Burger, 2017; Piamenta & Gal, 2024). הם העריכו מאוד מחוות של התעניינות מצד אנשי המקצוע, אכפתיות ואנושיות ("היה אפשר לראות שאכפת לך") והגיבו בטינה או בניתוק לביטויי אדישות ("הוא אפילו לא ידע מי אני"; Piamenta & Gal, 2024).

1.2.4 קושי רב במפגש עם הפוגע

במחקרים שנערכו בקרב קטינים ובגירים צעירים עבר כחוט השני החשש שלהם והקושי במפגש עם הפוגע בכל שלבי המשפט, החל בשלב ההמתנה אליו וכלה בשלב ההרשעה (Ahern et al., 2018; Collings, 2011; Connon et al., 2011; Field & Katz, 2023; Hobbs et al., 2014; Peterson et al., 2020; Randell et al., 2018). צעירים שפגשו את הפוגע בבית המשפט דיווחו כי מפגשים אלו גרמו להם מצוקה רבה. לדבריהם, מפגש זה מעורר זיכרונות קשים וחשש מנקמה מצד הפוגע בשל חשיפת הפגיעה (Peterson et al., 2020). לדוגמה, אחת הילדות שיתפה כי ראיית הפוגע בבית המשפט הפחידה אותה עד אימה ועוררה פלאשבקים (Collings, 2011). במחקר אחר תיארו נפגעי העבירה את מצבם הנפשי לאחר מפגש עם הפוגע: "מאוד נסער", "מפוחד", "משותק", "פגוע" ו"כואב פיזית כמו מחלה" (Hobbs et al., 2014). תיאורים אלה היו חריפים יותר במפגשים פנים אל פנים מבמפגשים בטלוויזיה במעגל סגור, וכאשר הפוגעים הם אנשים משמעותיים בחייהם, כגון הורה או בן משפחה אחר (Peterson et al., 2020). הרבה צעירים נפגעי עבירות מין הרגישו מוגנים פחות מן הנאשם ותומכיו בעת מתן ההרשעה והשמעת גזר הדין. תחושה זו נבעה מן הכורח לשבת בקרבתם בבית המשפט במהלך ההרשעה, כמו גם מן הסיכוי הגבוה להיתקל בהם מחוץ לכותלי בית המשפט (Randell et al., 2018).

1.2.5 קושי במתן עדות ובחקירה הנגדית

קשיים מרכזיים במשפט שדיווחו עליהם קטינים ובגירים שנפגעו הם מתן עדות וחקירה נגדית. לדבריהם, האירועים האלה מעוררים בהם דחק, חרדה ואף פניקה, ובייחוד החקירה הנגדית שגורמת להם מצוקה (Ahern et al., 2018; Randell et al., 2018). בגירים שנפגעו ורואיינו שיתפו שהשפה שעורכי הדין משתמשים בה היא לעיתים קרובות מבלבלת ולא מובנת, וזה מגביר את המתח והמצוקה שהם חווים בהליך (Eastwood & Patton, 2002; Hayes & Bunting, 2013; Plotnikoff & Woolfson, 2009). כך לדוגמה, במחקר דיווחו קטינים ששאלות עורכי הדין של ההגנה היו חזרתיות, מהירות, מבלבלות והתמקדו בתוכן משני במקום במעשים הפיליליים המרכזיים. הם הרגישו לחץ קיצוני כשנדרשו לזכור אירועים במדויק, והיו עסוקים בעיקר ברצון שיאמינו להם (Ahern et al., 2018). במחקר אחר תיארו קטינים בגיל הנעורים תחושת לחץ לענות על השאלות במהירות וכן מצבים שעורך הדין של ההגנה השיב על השאלות במקומם במקום להמתין בסבלנות לתשובתם. הנערים תיארו את עורך הדין של ההגנה "מרושע", "גס", "פוגעני" ו"בריוני", וכולם דיווחו שהוצגו על ידי עורך הדין מטעם ההגנה כשקרנים ולא אמינים (Randell et al., 2018). חיזוקים לממצאים אלו התקבלו גם מדיווחי החוקרים. לדוגמה, עלה כי לעיתים קרובות עדים נשאלים שאלות על ידי עורכי דין בשפה משפטית מסובכת ולא מוכרת שלא לצורך (Quas et al., 2009). לעיתים קרובות עורכי הדין מטעם ההגנה שואלים שאלות שאינן מתאימות לשלב בהתפתחות של הקטין וליכולות הקוגניטיביות של הקטינים המעידים (Hanna, et al., 2010). שופטים דיווחו כי שאלות ההגנה אינן מנוסחות באופן המעודד דיווחים מדויקים, אלא הן נועדו לכוון לנרטיב, לבלבל את העד וליצור "תמונה מעורפלת" (Henderson, 2001).

במחקר בקרב בגירים שהעידו נמצא כי איש מהם לא דיווח על שימוש של בית המשפט באסטרטגיות התמודדות להקלת הלחץ, והם קיבלו הפסקות למנוחה רק לאחר שבכו על דוכן העדים. ככל שחוויותיהם בבית המשפט היו שליליות יותר, כך התחזקה בהם תחושת אי-הצדק (Sumalla & Hernández-Hidalgo, 2018). מי שלא העידו בבית משפט סברו שזאת התנהלות עדיפה על מתן עדות. אולם מן הספרות המקצועית עלה כי כאשר קטינים מודרים מן ההליך או נותרים מחוץ לקבלת החלטות הנוגעות להם, עלולה להיפגע תחושת השליטה והסוכנות (Agency), כלומר היכולת לחוות את עצמם בעלי קול, בחירה והשפעה על המתרחש בעניינם. באופן זה עלולה להתגבר תחושת חוסר אונים, משום שהם חווים שהדברים "מתנהלים בלעדיהם" ואין להם דרך להשפיע על האופן שבו הצדק נעשה (Field & Katz, 2022).

1.2.6 לתמיכה מקצועית יציבה בכל ההליך המשפטי יש חשיבות מכרעת להתמודדות

קטינים ובגירים שנפגעו ביטאו צורך בתמיכה מעשית ורגשית בכל ההליך המשפטי (Field & Katz, 2023; Randell et al., 2018; Sumalla & Hernández-Hidalgo, 2018). לדבריהם, לזמינות של תמיכה מקצועית החל בדיווח על העבירה למשטרה, המשך בהליך המשפט כולו

וכלה במעמד השמעת גזר הדין יש חשיבות מכרעת להתמודדותם. הם הדגישו את חשיבות הליווי של איש מקצוע בכל ההליך – לענות על שאלות ולטפל בדאגות שמתעוררות, לספק מידע על שירותי תמיכה בקהילה ולהפנות אליהם במקרה הצורך וכן לסייע בקשר עם אנשי מקצוע אחרים כגון שוטרים ותובע מטעם המדינה. הם הדגישו את הצורך בתמיכה בעת השמעת גזר הדין, שכן זה אירוע רגיש וטעון במיוחד (Randell et al., 2018).

קטינים ובגירים שנפגעו וקיבלו תמיכה רגשית מצוותי תמיכה בבית המשפט תיארו אותם "חמים, לא שיפוטיים ומבינים". הם הצליחו לעזור להם להרגיש בנוח, להקל את הפחדים שלהם ולהפחית את החרדה ואי-הוודאות (Field & Katz, 2023; Saunders et al., 2020). עוד עלה כי ההסברים שקיבלו על ההליך המשפטי ועל המונחים המשפטיים, ההכנה לאירועים הצפויים והליווי במעבר מצומת אחד לאחר אפשרו להם להשתתף ביתר יעילות והגבירו את תחושת המעורבות שלהם בהליך המשפטי (Piamenta & Gal, 2024; Saunders et al., 2020). יתרה מזו, הקטינים והבגירים שנפגעו הביעו קושי בשל עזיבת אנשי מקצוע תומכים בעת ההליך המשפטי. הם הדגישו כי תמיכה על ידי אנשי מקצוע קבועים לכל אורך ההליך המשפטי היא קריטית להתמודדותם איתו (Ahern et al., 2018; Randell et al., 2018). הבגירים אף המליצו על קבלת עצות ועידוד מאחרים שחוו תהליכים דומים, למשל באמצעות חוברת ייעודית (Randell et al., 2018).

1.3 חוויות וקשיים של קטינים ובגירים בעת השמעת גזר הדין

1.3.1 קושי בשל חשיפת סיפור הפגיעה המינית לפני המשפחה המורחבת בעת השמעת גזר הדין

אחד האתגרים המרכזיים בהשתתפות של קטינים ובגירים שנפגעו בהליכים משפטיים הוא שלעיסוק הציבורי בפגיעה המינית נלוות תחושות בושה ומבוכה (Feiring & Taska, 2005); במקרים של ניצול מיני של קטינים הקורבנות עלולים להתמודד עם סטיגמה נוספת של היותם "שותפים" להתעללות בשל רצונם בכסף, במעמד או בהגנה מן החשודים (Plotnikoff & Woolfson, 2009). קטינים ובגירים שנפגעו דיווחו כי המצוקה הרבה ביותר שחוו מחשיפת הפגיעה המינית הייתה בעת השמעת גזר הדין, מכיוון שאירוע זה אינו מתנהל בדלתיים סגורות. בדיון רשאים להשתתף גם בני המשפחה המורחבת, ולעיתים זו להם הפעם הראשונה להיחשף לפרטים המביכים ואף המטרידים של המקרה (Randell et al., 2018). מחקר זה לא נערך בישראל, שכן בישראל ההליכים מתנהלים כמעט תמיד בדלתיים סגורות, אך לנפגע העבירה יש זכות למלווה (סעיף 15 לחוק זכויות נפגעי עבירה, תשס"א-2001). לפיכך חשוב להבין כיצד נפגעי העבירה עשויים להרגיש אם יבחרו שכן משפחה או אדם מוכר יהיה המלווה וינכח בעת שמיעת תיאור העבירה.

1.3.2 קושי בגלל מתן עונש קל לנאשם או זיכוי

בכמה מחקרים הביעו קטינים ובגירים שנפגעו רצון לקבל פיצוי על הנזק שנגרם להם ולהשיג הודאה באשמה מצד הפוגע ואת הרשעתו בסיום ההליך המשפטי (Back et al., 2011; Sumalla & Hernández-Hidalgo, 2018). אולם לעיתים ההליך המשפטי אינו מסתיים כך. ממחקרים אחדים עלה כי כאשר הסתיים ההליך בהרשעת הנאשם ובעונש שנתפס הולם, חוו הקטינים והבגירים שנפגעו הליך משפטי חיובי, ולהפך – במקרים שהסתיימו בזיכוי הנאשם הם חוו הליך משפטי שלילי ביותר. מתן עונש קל לנאשם נתפס בקרב נפגעי העבירה חוסר התחשבות בחומרת העבירה וזיכוי נתפס אי-אמון בדבריהם (Eastwood & Patton, 2002; Skinner & Taylor, 2009), ומצבים אלו מעוררים בהם כעס חריף ואכזבה עמוקה מן ההליך המשפטי (Randell et al., 2018). נוסף על כך נמצא כי מתן עונש קל לנאשם או זיכוי מנבאים בריאות נפשית לקויה של נפגעי העבירה כמה שנים לאחר המשפט (Quas et al., 2005).

אם כן, נדמה כי השתתפותם של קטינים ובגירים שנפגעו בהליך המשפטי היא מורכבת וכרוכה בקשיים רבים, אולם רק מחקרים מעטים בחנו בחינה שיטתית את תוצאות השתתפותם (לדוגמה: Goodman et al., 1992; Quas et al., 2005; Quas et al., 2009; Troxel et al., 2009), ולכן לא ידועה מידת הנזק שנגרם להם מהשתתפותם בהליך המשפטי. מן המחקרים עלה כי להשתתפות בהליך המשפטי עלולה להיות השפעה שלילית על בריאותם הנפשית של קטינים ובגירים שנפגעו (Eastwood & Patton, 2002; Quas et al., 2005; Quas & Goodman, 2012), ולפעמים היא אף עלולה להוביל לרה-טראומטיזציה (Sumalla & Hernández-Hidalgo, 2018). גורמי סיכון להשפעות שליליות של השתתפות בהליך המשפטי על בריאותם הנפשית של המשתתפים הם: עדויות חוזרות, חוסר תמיכה מן ההורה במהלך ההליך המשפטי, היעדר ראיות מאמתות, עימות ישיר עם הפוגע בעדות והליך משפטי ממושך במיוחד (Goodman et al., 1992; Hobbs et al., 2014). אולם ההשפעות השליליות לא הופיעו בכל מקרה (Goodman et al., 1992), והיו קטינים שדיווחו על תחושות חיוביות בהליך המשפטי ועל חוויות חיוביות ממנו (Back et al., 2011; Hobbs et al., 2014). לדוגמה, במחקר אחד לא נמצא נזק ארוך טווח לבריאותם הנפשית של הקטינים כשחשו מוגנים, קיבלו תמיכה לכל אורך ההליך המשפטי ויכלו למסור עדות בלי לראות את הפוגע (Raeder, 2010). במחקר אחר נמצא כי מתן תמיכה מקצועית אינטנסיבית לנפגעי העבירה, ובכלל זה הקדשת זמן להסבר מפורט על תהליכי בית המשפט ועל המונחים המשפטיים, סייעה בהפחתת החרדה ואי-הוודאות ואפשרה לצעירים להשתתף ביתר יעילות בהליך המשפטי (Saunders et al., 2020). עוד נמצא כי אם היו בהליך גורמי הסיכון, הם השפיעו על בריאותם הנפשית של קטינים ובגירים בעיקר בטווח הקצר, ורוב הקטינים והבגירים הראו שיפור והסתגלות בטווח הארוך לאחר סיום ההליכים (Goodman et al., 1992).

במרוצת השנים פותחו התערבויות תומכות כדי להגן על רווחתם של עדים צעירים בעת מתן העדות ולאפשר להם להשתתף ביעילות בהליכים המשפטיים. במגוון מדינות מערביות, כגון

בריטניה, ארצות הברית, אוסטרליה וניו זילנד, פותחו בבתי המשפט דרכי עבודה חדשות – מתן עדות ראשית באמצעות סרט וידאו מוקלט מראש (Hanna et al., 2012), מתן עדות בטלוויזיה במעגל סגור (Hanna et al., 2012), מתן סמכות לבית המשפט למנוע הפניית שאלות לא ראיות לעדים צעירים (Scottish Courts and Tribunals Service, 2016; Robinson, 2015), מתן תמיכה מקצועית מתמשכת לנפגעי העבירות ולבני משפחתם (McAuliff et al., 2013) ושימוש במתווכים המתמחים בריאיון ילדים (Plotnikoff & Woolfson, 2009).

עם זה ממחקרים עדכניים יותר עלה כי עדיין נדרשים שינויים רבים וכן יש לפעול ביתר שאת לצמצום הקשיים של נפגעי העבירות בהליך המשפטי ולמתן מענה כולל לצורכיהם. רצוי ליישם גישה כוללת וממוקדת טראומה המשקפת את עקרונות האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות הילד בחקיקה ובנוהלי בית המשפט ברחבי העולם. המערכות הקיימות צריכות לאפשר ואף לעודד קטינים ובגירים נפגעי עבירה להשתתף בהליך המשפטי ככל האפשר, לתת להם הדרכה ותמיכה צמודה מצד אנשי מקצוע בכל שלב בדרך, לייחד להם תשומת לב אישית, להתייחס אליהם בכבוד ולפעול בגישות המותאמות ליכולותיהם ההתפתחותיות. בדרך זו אפשר להבטיח לנפגעי עבירות מין חוויה חיובית יותר בהשתתפותם בהליך המשפטי והליך צדק טוב יותר להם ולפוגע (Field & Katz, 2023; Piamenta & Gal, 2024).

סיכום והמלצות

במסמך הוצגה סקירת ספרות על פי בקשת משרד המשפטים, והיא חלק ממחקר רחב העוסק בחוויותיהם של ילדים ושל צעירים נפגעי עבירות מין ושל הוריהם מן ההליך הפלילי והסיוע המשפטי שקיבלו במסגרת התוכנית "עו"ד משלי". מטרת הסקירה היו להעמיק את ההבנה בעולמם של ילדים וצעירים נפגעי עבירה בהליך הפלילי וכן לגבש עקרונות לפרקטיקה מיטבית למחקר מודע-טראומה וידידותי לילדים שיניחו תשתית תאורטית ומתודולוגית לשלב ב' – החלק האיכותני של המחקר הנוכחי.

סיכום שער ראשון: פרקטיקות מיטביות לעריכת מחקר איכותני מודע-טראומה ומתאים לילדים ולצעירים נפגעי עבירות מין ולהוריהם

מחקר מודע-טראומה הוא גישה מתודולוגית המתחשבת בהשפעות אירועים טראומטיים על משתתפי המחקר. הגישה מבוססת על תפיסה אוניברסלית שלפיה יש היתכנות שכל משתתף במחקר יחווה חוויות טראומטיות, והיא טוענת לצמצום הסיכון לרה-טראומטיזציה ולהבטחת רווחת המשתתפים. מחקרים הראו שיישום הגישה תורם לא רק לחוויה חיובית ומעצימה של המשתתפים, אלא הוא גם משפר את איכות הממצאים ומונע תת-ייצוג של אוכלוסיות פגיעות. הגישה מבוססת על שישה עקרונות מנחים: בטיחות, אמינות ושקיפות, תמיכת עמיתים, שותפות והדדיות, העצמת קול ובחירה וכן התייחסות לסוגיות תרבותיות, היסטוריות ומגדריות. עקרונות אלו מצטרפים לדרך חשיבה מקיפה ומנחים את כל שלבי המחקר.

מתוך הבנה כי בשלב ב' במחקר הנוכחי צפויים להשתתף גם קטינים, התבקש צוות המחקר לסקור מתודולוגיות המותאמות להם ולדון בסוגיות האתיות והיישומיות המאפיינות מחקר המשלב ילדים. מחקר ידידותי לילדים הוא מחקר שהילדים במרכזו. מחקרים רבים מראים כי שאלת ילדים על נושאים רגישים ואפילו טראומטיים כמעט אינה גורמת למצוקה חמורה, ובמרבית המקרים נתפסת חוויה מועילה המחזקת את תחושת השליטה, את הביטחון העצמי ואת הערך העצמי. עם זה למחקר שמשותף ילדים נלווית מורכבות אתית ייחודית, ובכלל זה קבלת הסכמה מן ההורים ובחינת השאלה אם הסכמה זו מגינה או מדירה בהקשרים מסוימים; קבלת הסכמה מדעת מן הילדים עצמם בתור תהליך מתמשך; שמירה על סודיות והבהרת גבולותיה; הבטחת ייצוג אותנטי לקול הילד; מחויבות להפצת הממצאים.

מבחינה מתודולוגית במחקר שמשותף ילדים יש אתגרים הנובעים משלב ההתפתחות שלהם (קושי בהבנת שפה מורכבת, טווח קשב מוגבל והבעה מילולית מוגבלת) ואתגרים יישומיים (השקעת זמן ומשאבים בגיוס ונטל ההשתתפות על המשפחה), ויש להתחשב בהם בתכנון המחקר. בהיבט המתודולוגי פותחו מגוון כלים המותאמים לאיסוף נתונים במחקר איכותני

עם ילדים: ריאיון אישי ממוקד ילד באמצעות כלים כגון "סיפור לא גמור" או בובות יד, דיונים קבוצתיים וקבוצות מיקוד שמעודדים ביטוי עצמי, שימוש בצילום כאמצעי חזותי, כתיבת יומן אישי וכן גישת המוזאיקה המשלבת מגוון כלים לאיסוף נתונים. בשנים האחרונות התפתחה גם גישת המחקר המשלב ילדים בתור חוקרים-שותפים בכל מיני שלבים במחקר, אם כי גישה זו עדיין תאורטית ונדרש ניסוח הנחיות מוסכמות ליישומה.

סיכום שער שני: חוויות ועמדות של קטינים ובגירים נפגעי עבירות מין בהליך הפלילי

ממצאי הסקירה עלו קשיים של קטינים ובגירים נפגעי עבירות מין בכל שלבי ההליך הפלילי. **לפני המשפט** הם מתמודדים עם המתנה ממושכת ועם שינויים במועדי הדיונים, ובעיקר עם דחייתם. מציאות זו מעוררת תחושת אי-ודאות ומובילה לקשיים נפשיים ולפגיעה בתפקוד היום-יומי שלהם. נוסף על כך היעדר מידע או מידע חלקי בלבד על ההליך הפלילי גורמים בלבול בקרב הקטינים והבגירים ונקשרים להתפתחותן של עמדות שליליות שלהם כלפי בית המשפט. בתקופה זו הם זקוקים למידע על ההליך ועל זכויותיהם בשפה פשוטה המותאמת לגיל ולתרבות שלהם.

בכל שלבי ההליך קטינים ובגירים מבקשים בראש ובראשונה שישמעו אותם, יאמינו להם וייצגו אותם נאמנה. כאשר חווייתם הייתה אמון והקשבה, הם דיווחו על הקלה ועל תחושת מסוגלות. אולם בפועל רבים מהם נתקלים במגוון אנשי מקצוע, כגון שוטרים או עורכי דין, שמטילים ספק באמינותם. קושי מרכזי שדיווחו עליו קטינים ובגירים הוא **החקירה הנגדית**, שכן עורכי דין לעיתים נוקטים בה אסטרטגיות פוגעניות ואגרסיביות כדי לערער על אמינותם של נפגעי העבירה. מדובר בחוויה שעלולה לעורר מצוקה רבה. עוד עלה מן הסקירה כי לתמיכה מקצועית רגשית ומעשית שהיא יציבה בכל שלבי ההליך חשיבות מכרעת לקטינים ולבגירים. תמיכה מסוג זה מסייעת להגביר את תחושת השליטה ואת ההשתתפות בהליך.

בעת השמעת גזר הדין נאלצים נפגעי העבירה הקטינים והבגירים להתמודד עם חשיפת פרטי סיפור הפגיעה לפני המשפחה המורחבת, שכן שלב זה אינו מתנהל בדלתיים סגורות. המעמד הזה מעצים את הבושה ואת המצוקה של הילדים. זאת ועוד, תפיסת חומרת העונש משפיעה ישירות על תחושת הצדק. ענישה הנתפסת הולמת תורמת לתחושה שניתן להם תוקף ונסגר מעגל, ואילו זיכוי או ענישה קלה נתפסים אי-צדק, ותחושה זו עלולה לפגוע ברווחה הנפשית שלהם גם שנים לאחר סיום המשפט. מן הסקירה עלה כי כאשר מתקיימים תנאים מגינים, כגון צמצום החשיפה לפוגע, תיעוד העדות המותאם לגיל וליווי מקצועי מתמשך עד תום ההליך, ניכר צמצום של נזק אפשרי ואף אפשר ליצור עבור הקטינים והבגירים שנפגעו חוויה חיובית מהשתתפותם בהליך הפלילי.

המלצות למחקר

על בסיס ממצאי סקירת הספרות להלן כללי זהב למחקר איכותני מודע-טראומה וידידותי לילדים:

עקרונות למחקר מודע-טראומה

- **בטיחות:** יצירת סביבה פיזית ורגשית בטוחה, מתן הסבר מלא מראש על התהליך ומניעת טריגרים. ביישום עיקרון זה נכללות הכשרות לצוות המחקר בעולם התוכן הנחקר, ביכולת לזהות מצוקה בעת הריאיון ובמתן מענה ראשוני למצוקה וכן שימת לב לרווחת החוקרים והקפדה על אמצעים שיסייעו בהגברת תחושת הרווחה שלהם בכל שלבי המחקר
- **שקיפות והסכמה מדעת מתמשכת:** תקשורת פתוחה במחקר מתחילתו ועד סופו, בקשת הסכמה מדעת שהיא תהליך דינמי ולא אירוע חד-פעמי, הדגשת הזכות לסרב להשתתף במחקר
- **סודיות עם גבולות:** הבהרה מראש של גבולות החיסיון (כגון חובת דיווח) ושמירה קפדנית על פרטיות
- **מתן שליטה ובחירה:** המשתתפים שולטים בקצב ובמידת השיתוף וזכותם לדלג על שאלות או להפסיק בכל עת את השתתפותם בריאיון או במחקר. כן נעשה שימוש במונחים שהמשתתפים בחרו
- **תמיכה זמינה:** הכנת מנגנון תמיכה מקצועי זמין במהלך איסוף הנתונים למחקר ואחריו
- **הוקרה על השתתפות במחקר:** בסיום המחקר החוקרים יכולים להעניק שי למשתתפים כאות הוקרה על השתתפותם במחקר ועל תרומת הידע והניסיון שלהם

נוסף על כך במחקרים שמשתתפים בהם ילדים מומלץ לשלב עקרונות של מחקר ידידותי לילדים:

- **הסכמה כפולה ומותאמת:** קבלת הסכמה מובנית ומותאמת גיל מן ההורים ומן הילד עצמו, רצוי באמצעים אינטרקטיביים שנחשבים לחווייתיים לילדים
- **התאמה גילית מלאה:** שימוש בשפה פשוטה ובכלים חווייתיים
- **גיוון בכלים לאיסוף נתונים:** שילוב בין כלים מילוליים לכלים חזותיים (סיפורים, ציור, צילום, בובות)
- **גמישות והקשבה:** התאמת התהליך לצורכי הילד, שימוש במגוון דרכים למתן תשובות לילדים
- **הבטחת ייצוג אותנטי לקולם של הילדים:** מומלץ לשתף חוקרים נוספים, אנשי מקצוע מארגוני שטח או יועצים מניסיון חיים בניתוח הממצאים ואף בכתיבה כדי לחזק את דיוק הממצאים ואת הרלוונטיות שלהם לשדה המחקר. אין לחייב ילדים להיות שגרירים של הממצאים

המלצות למדיניות

צמצום זמני ההמתנה לדיון ומתן מידע שוטף בכל ההליך. סקירת הספרות המקצועית הצביעה על הצורך לקצר את משך ההליך הפלילי ולפעול לצמצום דחיות של מועדי הדיונים ככל האפשר. מומלץ גם להקים מנגנון למתן מידע שוטף לנפגעים ולהוריהם על התקדמות ההליך, על המועדים הצפויים ועל זכויותיהם בשפה פשוטה המותאמת לגיל ולתרבות כדי לצמצם אי-ודאות ומצוקה נפשית.

.....

ליווי מקצועי יציב ורציף לילדים. מן הספרות המקצועית עלה הצורך בליווי מקצועי ורגשי יציב ורציף בכל שלבי ההליך הפלילי, כלומר מהגשת התלונה ועד סיום ההליך.

.....

הגנה מפני חקירה נגדית פוגענית. נדרשים הנחיות ברורות ומחייבות לחקירה נגדית של קטינים ובגירים נפגעי עבירות מין ומנגנוני פיקוח על התנהלותה כדי להבטיח שלא תהיה פוגענית ולאזן בין זכות ההגנה של הנאשם ובין הצורך להגן על הנפגע מפני חקירה אגרסיבית או פוגענית.

.....

עוד פרסומים של המכון בנושא

טפר, י., שפירא, ה., סרבר, מ., אלפסי, ב. וארזי, ט. (2024). מערך ייצוג קטינים 'עו"ד משלי': סיכום ממצאי מדידות t-0 ו t-1 ותובנות שעלו מהן. דמ-019-24.

גלעד, ע., טופורק בר, א. ושורק, י. (2023). מרכזי הגנה בישראל: תפיסות על פרקטיקה מיטבית ואתגרים בהפעלת המרכזים – מחקר הערכה מעצבת. דמ-940-23.

טפר, י., סרבר, מ. וארזי, ט. (2022). ממצאים ותובנות מסקר עובדות סוציאליות לחוק פרויקט 'עו"ד משלי'. מ-210-22.

את הפרסומים אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון: brookdale.jdc.org.il

גלון, ע., בהן, ש. רבינוביץ, ל. (2022). מימוש זכויות קטינים נכגעי עבירות מין חמורות בהליך הפלילי בתיקי הסיוע המשפטי. משרד המשפטים, חטיבת תכנון, מדיניות ואסטרטגיה, הסיוע המשפטי. [🔗](#)

המועצה לשלום הילד. (2025). ילדים בישראל 2024: שנתון סטטיסטי. המועצה לשלום הילד. [🔗](#)
פיאמנטה, י. (2019). ההליך הפלילי בישראל: חוויותיהם של מתבגרים ומתבגרות שנפלו קורבן לעבירת מין [עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה]. [🔗](#)

קוורטרופ, י. (2002). ילדים והילדות כחלק ממבנה חברתי. ביטחון סוציאלי, 63, 97-114. [🔗](#)
Aarsand, P., & Forsberg, L. (2010). Producing children's corporeal privacy: Ethnographic video recording as material-discursive practice. *Qualitative Research*, 10(2), 249-268. [🔗](#)

Adler, K., Salanterä, S., & Zumstein-Shaha, M. (2019). Focus group interviews in child, youth, and parent research: An integrative literature review. *International Journal of Qualitative Methods*, 18, 1609406919887274. [🔗](#)

Ahern, E., Kowalski, M., & Lamb, M. E. (2018). A case study perspective: The experiences of young persons testifying to child sexual exploitation in British criminal court. *Journal of Child Sexual Abuse*, 27(3), 321-334.

Ahsan, M. (2009). The potential and challenges of rights-based research with children and young people: Experiences from Bangladesh. *Children's Geographies*, 7(4), 391-403. [🔗](#)

Alessi, E. J., & Kahn, S. (2022). Toward a trauma-informed qualitative research approach: Guidelines for ensuring the safety and promoting the resilience of research participants. *Qualitative Research in Psychology*, 20(1), 121-154. [🔗](#)

Alfandari, R., Crous, G., & Fuentes-Peláez, N. (2023). Children's participation in research on violence affecting them: A European overview. In M. Roth, R. Alfandari & G. Crous (Eds.), *Participatory research on child maltreatment with children and adult survivors: Concepts, ethics, and methods* (pp. 27-49). Emerald. [🔗](#)

Alvarez, M. R., & Farinde-Wu, A. (2022). Inclusive inquiry: A compassionate journey in trauma-informed qualitative research with GBV survivors from displaced communities. *Frontiers in Psychology*, 15, 1399115. [🔗](#)

Alyce, S., Taggart, D., & Sweeney, A. (2023). Centring the voices of survivors of child sexual abuse in research: An act of hermeneutic justice. *Frontiers in Psychology*, 14. [🔗](#)

Anderson, K. M., Karris, M. Y., Fernandez DeSoto, A., Carr, S. G., & Stockman, J. K. (2023). Engagement of sexual violence survivors in research: Trauma-informed research in the THRIVE Study. *Violence Against Women*, 29(11), 2239–2265. [🔗](#)

Attrash-Najjar, A., & Friedman-Hauser, G. (2025). Empowering children's voices: Practical guidelines for conducting ethical research with children on violence. *Child Protection and Practice*, 4, 100127. [🔗](#)

Back, C., Gustafsson, P. A., Larsson, I., & Berterö, C. (2011). Managing the legal proceedings: An interpretative phenomenological analysis of sexually abused children's experience with the legal process. *Child Abuse & Neglect*, 35(1), 50–57.

Barbero, M. V. (2025). Between Protection and Participation: Informed Consent, Ethics and Play in Research With Children and Youth. *Children & Society*, 39(4), 739–748. [🔗](#)

Ben-Arieh, A., Casas, F., Frønes, I., & Korbin, J. E. (2014). Multifaceted concept of child well-being. In A. Ben-Arieh, F. Casas, I. Frønes, & J. Korbin (Eds.), *Handbook of child well-being* (pp. 1–27). Springer. [🔗](#)

Bennouna, C., & Stark, L. (2020). Ethical and methodological considerations for researching children exposed to political violence. In C. W. Greenbaum, M. M. Haj-Yahia, & C. Hamilton (Eds.), *Handbook of political violence and children: Psychosocial effects, intervention, and prevention policy* (pp. 125–158). Oxford University Press. [🔗](#)

Bessell, S. (2015). Inclusive and respectful relationships as the basis for child inclusive policies and practice: The experience of children in out-of-home care in Australia. In T. Gal & B. Faedi Duramy (Eds.), *International perspectives and empirical findings on child participation: From social exclusion to child-inclusive policies* (pp. 183–206). Oxford University Press. [🔗](#)

Blackwell, S., & Seymour, F. (2015). Expert evidence and jurors' views on expert witnesses. *Psychiatry, Psychology and Law*, 22(5), 673–681.

Bray, R., & Gooskens, I. (2006). Ethics and the everyday: Reconsidering approaches to research involving children and young people. *Anthropology Southern Africa*, 29(1-2), 45–57. [🔗](#)

Burger, K. (2017). The role of social and psychological resources in children's perception of their participation rights. *Children and Youth Services Review, 79*, 139-147.

Campbell, R., Goodman-Williams, R., & Javorka, M. (2019). A trauma-informed approach to sexual violence research ethics and open science. *Journal of Interpersonal Violence, 34*(23–24), 4765–4793. [🔗](#)

Cardoso, J. B., Brabeck, K., Stinchcomb, D., Heidbrink, L., Price, O. A., Gil-García, Ó. F., ... & Zayas, L. H. (2021). Integration of unaccompanied migrant youth in the United States: A call for research. In *Undocumented and unaccompanied* (pp. 77-96). Routledge. [🔗](#)

Cater, Å. K. (2007). Children's meaning-conciliation of their fathers' violence related to fathers and violence in general. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, 8*(1), 41-55. [🔗](#)

Clay, S. (2024). Danger, desire, and disclosure: A postqualitative trauma-informed approach to the ethics of secrets and emotion in qualitative research. *Qualitative Inquiry, 30*(7), 1–12. [🔗](#)

Collings, S. J. (2011). Professional services for child rape survivors: A child-centred perspective on helpful and harmful experiences. *Journal of Child & Adolescent Mental Health, 23*(1), 5-15.

Connon, G., Crooks, A., Carr, A., Dooley, B. A., Guerin, S., Deasy, D., O'Shea, D., Ryan, I., & O'Flaherty, A. (2011). Child sex abuse and the Irish criminal justice system. *Child Abuse Review, 20*(2), 102-119.

Cooper, A., Wallin, A. R., Quas, J. A., & Lyon, T. D. (2010). Maltreated and nonmaltreated children's knowledge of the juvenile dependency court system. *Child Maltreatment, 15*(3), 255-260.

Cowie, B., & Khoo, E. (2017). Accountability through access, authenticity and advocacy when researching with young children. *International Journal of Inclusive Education, 21*(3), 234–247. [🔗](#)

Cuevas-Parra, P. (2020). Co-researching with children in the time of COVID-19: Shifting the narrative on methodologies to generate knowledge. *International Journal of Qualitative Methods, 19*, 1609406920982135. [🔗](#)

Diab, J. L., & Al-Azzeh, D. (2024). Inclusive inquiry: A compassionate journey in trauma-informed qualitative research with GBV survivors from displaced communities. *Frontiers in Psychology, 15*, Article 1399115. [🔗](#)

Dubois, A. C., Lahaye, M., & Aujoulat, I. (2022). From research 'on' to research 'with' children about their family lives: A scoping review of ethical and methodological challenges. *Child: Care, Health and Development, 48*(2), 203–216. [🔗](#)

Eastwood, C., & Patton, W. (2002). *The experiences of child complainants of sexual abuse in the criminal justice system*. [🔗](#)

Ebrahim, H. B. (2010). Situated ethics: Possibilities for young children as research participants in the South African context. *Early Child Development and Care, 180*(3), 289–298. [🔗](#)

Edelman, N. L. (2022). Trauma and resilience informed research principles and practice: A framework to improve the inclusion and experience of disadvantaged populations in health and social care research. *Journal of Health Services Research & Policy, 28*(1), 66–75. [🔗](#)

Eisikovits, Z., Tener, D., & Lev-Wiesel, R. (2016). Adult women survivors of intrafamilial child sexual abuse and their current relationship with the abuser. *American Journal of Orthopsychiatry, 87*(3), 216–225. [🔗](#)

Eriksson, M., & Näsman, E. (2011). Interviews with children exposed to violence. *Children & Society, 26*(1), 63–73. [🔗](#)

Feiring, C., & Taska, L. S. (2005). The persistence of shame following sexual abuse: A longitudinal look at risk and recovery. *Child Maltreatment, 10*(4), 337–349.

Fernandez, C. V., Gao, J., Strahlendorf, C., Moghrabi, A., Pentz, R. D., Barfield, R. C., Baker, J. N., Santor, D., Weijer, C., & Kodish, E. (2009). *Providing research results to participants: Attitudes and needs of adolescents and parents of children with cancer*. *Journal of Clinical Oncology, 27*(6), 878–883. [🔗](#)

Field, N., & Katz, C. (2023). The experiences and perceptions of sexually abused children as participants in the legal process: Key conclusions from a scoping literature review. *Trauma, Violence, & Abuse, 24*(4), 2758–2771. [🔗](#)

Finkelhor, D., Vanderminden, J., Turner, H., Hamby, S., & Shattuck, A. (2014). Upset among youth in response to questions about exposure to violence, sexual assault and family maltreatment. *Child Abuse & Neglect, 38*(2), 217–223. [🔗](#)

Franchino-Olsen, H., Woollett, N., Thurston, C., Maluleke, P., Christofides, N., & Meinck, F. (2024). "They should ask me so that they can help me": Patterns of young children's expressed feelings and beliefs when interviewed about violence and difficult experiences. *Child Abuse & Neglect*, 162(1), 106932. [🔗](#)

Fraley, H. E., Ramos de Oliveira, C., Aronowitz, T., & Burton, C. W. (2024). Trauma-informed research with emerging adult survivors of sexual violence. *Clinical Nursing Research*, 33(5), 429–436. [🔗](#)

Freire, K., Pope, R., Jeffrey, K., Andrews, K., Nott, M., & Bowman, T. (2022). Engaging with children and adolescents: A systematic review of participatory methods and approaches in research informing the development of health resources and interventions. *Adolescent Research Review*, 7(3), 335-354. [🔗](#)

Garcia-Molsosa, M., Montserrat, C., Soler-Masó, P., Planas-Lladó, A., & Iglesias, E. (2024). Advisory groups of children in research on gender-based violence. *Child Abuse & Neglect*, 162(1), 106935. [🔗](#)

Garcia-Quiroga, M., & Agoglia, I. S. (2020). Too vulnerable to participate? Challenges for meaningful participation in research with children in alternative care and adoption. *International Journal of Qualitative Methods*, 19, Article 1609406920958965. [🔗](#)

Grace, R., Knight, J., Baird, K., Ng, J., Shier, H., Wise, S., Fattore, T., McClean, T., Bonser, G., Judd-Lam, S., & Kemp, L. (2019). Where are the silences? A scoping review of child participatory research literature in the context of the Australian service system. *Children Australia*, 44(4), 172-186. [🔗](#)

Graham, A., Powell, M. A., Taylor, N., Anderson, D., & Fitzgerald, R. (2013). *Ethical research involving children*. UNICEF Office of Research – Innocenti. [🔗](#)

Goodman, G. S., Taub, E. P., Jones, D. P., England, P., Port, L. K., Rudy, L., & Melton, G. B. (1992). Testifying in criminal court: Emotional effects on child sexual assault victims. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 57(5), i+iii+v+1-159. [🔗](#)

Haile, C., Taylor, E. P., Orr, C., & MacKinnon, E. (2025). Talking about trauma: A systematic review of young people's reactions to trauma-focused research. *Clinical Psychology Review*, 116, 102549. [🔗](#)

Hanna, K., Davies, E., Crothers, C., & Henderson, E. (2012). Child witnesses' access to alternative modes of testifying in New Zealand. *Psychiatry, Psychology and Law*, 19(2), 184-197.

Hanna, K. M., Davies, E., Henderson, E., Crothers, C., & Rotherham, C. (2010). *Child witnesses in the New Zealand criminal courts: A review of practice and implications for policy* (p. 8). New Zealand Law Foundation.

Harcourt, D., Perry, B., & Waller, T. (2011). Accountability through access, authenticity and advocacy when listening to young children in research. *Early Child Development and Care*, 181(4), 505-517.

Hayes, D., & Bunting, L. (2013). 'Just be Brave'– The experiences of young witnesses in criminal proceedings in Northern Ireland. *Child Abuse Review*, 22(6), 419-431.

Hayes, D., Bunting, L., Lazenbatt, A., Carr, N., & Duffy, J. (2011). *The experiences of young witnesses in criminal proceedings in Northern Ireland*. NSPCC.

Henderson, E. (2001). Persuading and controlling: Mapping the theory of cross-examination in relation to children. In H. Westcott, G. Davies & R. Bull (Eds.). *Children's testimony: Psychological research and forensic practice*. Wiley.

Hobbs, S. D., Goodman, G. S., Block, S. D., Oran, D., Quas, J. A., Park, A., & Baumrind, N. (2014). Child maltreatment victims' attitudes about appearing in dependency and criminal courts. *Children and Youth Services Review*, 44, 407-416.

Hunleth, J. (2011). Beyond on or with: Questioning power dynamics and knowledge production in 'child-oriented' research methodology. *Childhood*, 18(1), 81-93. [🔗](#)

Hyvönen, P., Kronqvist, E. L., Järvelä, S., Määttä, E., Mykkänen, A., & Kurki, K. (2014). Interactive and child-centred research methods for investigating efficacious agency of children. *Journal of early childhood education research*, 3(1), 82-107. [🔗](#)

Isobel, S. (2021). Trauma-informed qualitative research: Some methodological and practical considerations. *International Journal of Mental Health Nursing*, 30, 1456-1469. [🔗](#)

Jadue Roa, D. S. (2017). Ethical issues in listening to young children in visual participatory research. *International Journal of Inclusive Education*, 21(3), 332-345. [🔗](#)

James, A., & Prout, A. (2003). *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. Routledge.

Katz, C., Barnetz, Z., & Hershkowitz, I. (2014). The effect of drawing on children's experiences of investigations following alleged child abuse. *Child Abuse & Neglect*, 38(5), 858–867. [🔗](#)

Kavanaugh, K., Moro, T. T., Savage, T., & Mehendale, R. (2006). Enacting a theory of caring to recruit and retain vulnerable participants for sensitive research. *Research in Nursing & Health*, 29(3), 244-252. [🔗](#)

Kay, L. (2019). Guardians of research: negotiating the strata of gatekeepers in research with vulnerable participants. *Practice*, 1(1), 37-52. [🔗](#)

Kleine, D., Pearson, G., & Poveda, S. (2016). *Participatory methods: Engaging children's voices and experiences in research*. ORCID. [🔗](#)

Klykken, F. H. (2022). Implementing continuous consent in qualitative research. *Qualitative Research*, 22(5), 795-810. [🔗](#)

Kosher, H., & Ben-Arieh, A. (2020). Children's participation: A new role for children in the field of child maltreatment. *Child Abuse & Neglect*, 110, Article 104429. [🔗](#)

Kosher, H., & Ben-Arieh, A. (2025). Children's right to participation in the context of child abuse and neglect. *Child Abuse & Neglect*, 162, Article 107304. [🔗](#)

Kyegombe, N., Banks, L. M., Kelly, S., Kuper, H., & Devries, K. M. (2019). How to conduct good quality research on violence against children with disabilities: Key ethical, measurement, and research principles. *BMC Public Health*, 19, 1133. [🔗](#)

Lamela, D., Nurmatov, U., Alfandari, R., Söderlind, N., Crous, G., Roth, M., Vollmer-Sandholm, M. J., Fuentes-Peláez, N., Carvalho, H., Rockhold, P., Aksoy, B., Bulut, E., Apaydin Cirik, V., Sofuoglu, Z., Ulukol, B., Jud, A., Otterman, G., Korhonen, L., & COST Action network 19106. (2024). A scoping review of participatory approaches in child maltreatment research across Europe. *Child Abuse & Neglect*, 162(Pt 1), 107229. [🔗](#)

Laurin, J., Wallace, C., Draca, J., Aterman, S., & Tonmyr, L. (2018). Youth self-report of child maltreatment in representative surveys: A systematic review. *Health Promotion and Chronic Disease Prevention in Canada: Research, Policy and Practice*, 38(2), 37–45. [🔗](#)

Levy, R. (2011). *Young children reading: At home and at school*. Sage publication. [🔗](#)

Lomax, H. (2012). Contested voices? Methodological tensions in creative visual research with children. *International Journal of Social Research Methodology*, 15(2), 105-117. [🔗](#)

Lomax, H., Fink, J., Singh, N., & High, C. (2011). The politics of performance: Methodological challenges of researching children's experiences of childhood through the lens of participatory video. *International Journal of Social Research Methodology*, 14(3), 231-243. [🔗](#)

Lundy, L., McEvoy, L., & Byrne, B. (2011). Working with young children as co-researchers: An approach informed by the United Nations convention on the rights of the child. *Early Education & Development*, 22(5), 714-736.

Lundy, L., & McEvoy, L. (2012). Children's rights and research processes: Assisting children to (in) formed views. *Childhood*, 19(1), 129-144. [🔗](#)

MacDonald, J., Butler, K., Willoughby, M., Dobud, W., & Gartoulla, P. (2024). *How to do trauma-informed research and evaluation*. AIFS. [🔗](#)

Mathews, B., MacMillan, H. L., Meinck, F., Finkelhor, D., Haslam, D., Tonmyr, L., Gonzalez, A., Afifi, T. O., Scott, J. G., Pacella, R. E., Higgins, D. J., Thomas, H., Collin-Vézina, D., & Walsh, K. (2022). The ethics of child maltreatment surveys in relation to participant distress: Implications of social science evidence, ethical guidelines, and law. *Child Abuse & Neglect*, 123, Article 105424. [🔗](#)

McAuliff, B. D., Nicholson, E., Amarilio, D., & Ravanshenas, D. (2013). Supporting children in US legal proceedings: Descriptive and attitudinal data from a national survey of victim/witness assistants. *Psychology, Public Policy, and Law*, 19(1), 98.

Mayall, B. (2015). The sociology of childhood and children's rights. In W. Vandenhoe, E. Desmet, D. Reynaret & S. Lembrechts (Eds.), *Routledge international handbook of children's rights studies* (pp. 77-93). Routledge. [🔗](#)

Miller, F. A., Hayeems, R. Z., Li, L., & Bytautas, J. P. (2012). What does 'respect for persons' require? Attitudes and reported practices of genetics researchers in informing research participants about research. *Journal of Medical Ethics*, 38(1), 48-52. [🔗](#)

Montreuil, M., Bogossian, A., Laberge-Perrault, E., & Racine, E. (2021). A review of approaches, strategies and ethical considerations in participatory research with children. *International Journal of Qualitative Methods*, 20, 1609406920987962. [🔗](#)

- Moore, T. P., McArthur, M., & Noble-Carr, D. (2018). More a marathon than a hurdle: Towards children's informed consent in a study on safety. *Qualitative Research*, 18(1), 88-107. [🔗](#)
- Morris, A., Hegarty, K., & Humphreys, C. (2012). Ethical and safe: Research with children about domestic violence. *Research Ethics*, 8(2), 125-139. [🔗](#)
- Nathe, J. M., Oskoui, T. T., & Weiss, E. M. (2023). Parental views of facilitators and barriers to research participation: systematic review. *Pediatrics*, 151(1), e2022058067. [🔗](#)
- National Children's Advocacy Center. (2018). *10 facts about child abuse*. [🔗](#)
- Newhouse, J., & Levy, R. (2024). Developing participatory methods to include young children's voices in research. *Seminars in Speech and Language*, 45(5), 445-460.
- Øverlien, C. (2013). The children of patriarchal terrorism. *Journal of Family Violence*, 28(3), 277-287. [🔗](#)
- Peterson, L., Rolls Reutz, J. A., Hazen, A. L., Habib, A., & Williams, R. (2020). Kids and teens in court (KTIC): A model for preparing child witnesses for court. *American Journal of Community Psychology*, 65(1-2), 35-43.
- Petrović, N. M. (2020). Ethical Aspects of Social Trauma Research. In N. M. Petrović (Ed.), *Social Trauma – An Interdisciplinary Textbook* (pp. 295-302). Cham: Springer International Publishing. [🔗](#)
- Phelan, S. K., & Kinsella, E. A. (2013). Picture this... safety, dignity, and voice – Ethical research with children: Practical considerations for the reflexive researcher. *Qualitative Inquiry*, 19(2), 81-90. [🔗](#)
- Piamenta, J., & Gal, T. (2024). 'They told me I was not a party in this case': Children's and young people's experiences of participation and exclusion in the criminal justice process following their sexual maltreatment. *Child Abuse & Neglect*, 162(Pt 1), 107078. [🔗](#)
- Plotnikoff, J., & Woolfson, R. (2009). *Measuring up? Evaluating implementation of government commitments to young witnesses in criminal proceedings*. NSPCC.
- Ponizovsky-Bergelson, Y., Dayan, Y., Wahle, N., & Roer-Strier, D. (2019). A qualitative interview with young children: What encourages or inhibits young children's participation?. *International Journal of Qualitative Methods*, 18, 1609406919840516. [🔗](#)

Powell, M. A., McArthur, M., Chalmers, J., Graham, A., Moore, T., Spriggs, M., & Taplin, S. (2018). Sensitive topics in social research involving children. *International Journal of Social Research Methodology*, 21(6), 647-660. [🔗](#)

Quas, J. A., & Goodman, G. S. (2012). Consequences of criminal court involvement for child victims. *Psychology, Public Policy, and Law*, 18(3), 392.

Quas, J. A., Goodman, G. S., Ghetti, S., Alexander, K. W., Edelstein, R., Redlich, A. D., & Haugaard, J. J. (2005). Childhood sexual assault victims: Long-term outcomes after testifying in criminal court. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 70(2), 1-139. [🔗](#)

Quas, J. A., & Sumaroka, M. (2011). *Consequences of legal involvement on child victims of maltreatment*. In M. E. Lamb, D. J. La Rooy, L. C. Malloy & C. Katz (Eds.) *Children's testimony: A handbook of psychological research and forensic practice* (2nd Edition pp. 35-323). Wiley-Blackwell

Quas, J. A., Wallin, A. R., Horwitz, B., Davis, E., & Lyon, T. D. (2009). Maltreated children's understanding of and emotional reactions to dependency court involvement. *Behavioral Sciences & the Law*, 27(1), 97-117.

Radford, L., Lombard, N., Meinck, F., Katz, E., & Mahati, S. T. (2017). Researching violence with children: Experiences and lessons from the UK and South Africa. *Families, Relationships and Societies*, 6(2), 239-256. [🔗](#)

Racine, N., Killam, T., & Madigan, S. (2020). Trauma-informed care as a universal precaution: Beyond the adverse childhood experiences questionnaire. *JAMA Pediatrics*, 174(1), 5-6. [🔗](#)

Raeder, M. S. (2010). Distrusting young children who allege sexual abuse: Why stereotypes don't die and ways to facilitate child testimony. *Widener L. Rev.*, 16, 239.

Randell, I., Seymour, F., Henderson, E., & Blackwell, S. (2018). The experiences of young complainant witnesses in criminal court trials for sexual offences. *Psychiatry, Psychology and Law*, 25(3), 357-373. [🔗](#)

Ritterbusch, A. E., Boothby, N., Mugumya, F., Wanican, J., Bangirana, C., Nyende, N., Ampumuza, D., Apota, J., Mbabazi, C., Nabukenya, C., Kayongo, A., Ssembatya, F., & Meyer, S. R. (2020). Pushing the limits of child participation in research: Reflections from a youth-driven participatory action research (YPAR) initiative in Uganda. *International Journal of Qualitative Methods*, 19, 1609406920958962. [🔗](#)

Rizo, C. F., Macy, R. J., Ermentrout, D. M., O'Brien, J., Pollock, M. D., & Dababnah, S. (2017). Research with children exposed to partner violence: Perspectives of service-mandated, CPS-and court-involved survivors on research with their children. *Journal of Interpersonal Violence, 32*(19), 2998-3026. [🔗](#)

Robinson, J. (2015). The experience of the child witness: Legal and psychological issues. *International Journal of Law and Psychiatry, 42*, 168-176.

Roth, M., Alfandari, R., & Crous, G. (2023). *Participatory research on child maltreatment with children and adult survivors: Concepts, ethics, and methods*. Emerald Publishing. [🔗](#)

Sage, M., & Dietkus, R. (2025). Trauma-informed interviewing considerations and approaches. In J. Creswell Báez (Ed.), *Issues of equity: Key concepts in qualitative methods* (pp. 106–112). Routledge. [🔗](#)

Saraçer, G., & Şenol, F. (2020). Child-centered methods, processes, and developments in childhood studies. *Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Araştırmaları Dergisi (IJLAR) E-ISSN: 2602-4322, 4*(1), 64-75. [🔗](#)

Saunders, B. J., Lansdell, G., & Frederick, J. (2020). Understanding children's court processes and decisions: Perceptions of children and their families. *Youth Justice, 20*(3), 272-292.

Savin-Baden, M., & Wimpenny, K. (2007). Exploring and implementing participatory action research. *Journal of Geography in Higher Education, 31*(2), 331-343. [🔗](#)

Schweiger, G. (2024). Children as co-researchers. Epistemological, methodological and ethical challenges. *Cogent Social Sciences, 10*(1), 2422550. [🔗](#)

Scottish Courts and Tribunals Service. (2016). *Evidence and procedure review – Next Steps* (Report, 26 February 2016). [🔗](#)

Sevón, E., Mustola, M., Siippainen, A., & Vlasov, J. (2025). Participatory research methods with young children: a systematic literature review. *Educational Review, 77*(3), 1000-1018. [🔗](#)

Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & Society, 15*(2), 107-117. [🔗](#)

Siklander, P., Ernst, J., & Storli, R. (2020). Young children's perspectives regarding rough and tumble play: A systematic review. *Journal of Early Childhood Education Research, 9*(2), 551–572. [🔗](#)

- Skelton, T. (2008). Research with children and young people: Exploring the tensions between ethics, competence and participation. *Children's Geographies*, 6(1), 21-36. [🔗](#)
- Skinner, T., & Taylor, H. (2009). Being shut out in the dark. *Feminist Criminology*, 4(2), 130-150.
- Sold, A., Refaeli, T., & Omar, N. (2024). Arab mothers' viewpoints: Why their children are removed from home. *Child Abuse & Neglect*, 152, 106793. [🔗](#)
- Spyrou, S. (2011). The limits of children's voices: From authenticity to critical, reflexive representation. *Childhood*, 18(2), 151-165. [🔗](#)
- Stewart-Tufescu, A., Fortier, J., Salmon, S., Taillieu, T. L., Garces-Davila, I., & Afifi, T. O. (2025). Examining adolescents' experiences of distress when participating in research on well-being and early life adversity. *Child Abuse & Neglect*, 162, 107099. [🔗](#)
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA). (2014). *SAMHSA's Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach* (HHS Publication No. SMA 14-4884). U.S. Department of Health and Human Services. [🔗](#)
- Sumalla, J. M. T., & Hernández-Hidalgo, P. (2018). Victims of child sexual abuse: Understanding their need for justice. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 54, 11-20. [🔗](#)
- Sun, Y., Blewitt, C., Edwards, S., Fraser, A., Newman, S., Cornelius, J., & Skouteris, H. (2023). Methods and ethics in qualitative research exploring young children's voice: A systematic review. *International Journal of Qualitative Methods*, 22, 1-15. [🔗](#)
- Supski, S., & Maher, J. M. (2023). Children as co-researchers and confessional research tales: Researcher positionality and the (dis) comforts of research. *Qualitative Research*, 23(3), 727-745. [🔗](#)
- Tangen, R. (2014). Balancing ethics and quality in educational research – The ethical matrix method. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 58(6), 678-694. [🔗](#)
- Tay-Lim, J., & Gan L. (2012). Peer rejection in preschool: Foregrounding children's voices. *Journal of Early Childhood Research*, 11(1), 45-62. [🔗](#)
- Taylor, C. G. (2008). Counterproductive effects of parental consent in research involving LGBTTIQ youth: International research ethics and a study of a transgender and two-spirit community in Canada. *Journal of LGBT Youth*, 5(3), 34-56. [🔗](#)

Toni, B., Krpanec, E., Blažev, M., Dević, I., Downey, S., Huttunen, I., Panico, L., Perron, Z., Santos, A., Taylor, K. L., Upaydaya, K., Symonds, J., & Pollock, G. (2025). Children's understanding of well-being related questions: Results of cognitive interviews in four European countries. *International Journal of Social Research Methodology*, 28(2), 163-178. [🔗](#)

Troxel, N. R., Ogle, C. M., Cordon, I. M., Lawler, M. J., & Goodman, G. S. (2009). Child witnesses in criminal court. In B. L. Bottoms, C. J. Najdowski & G. S. Goodman (Eds.), *Children as victims, witnesses, and offenders: Psychological science and the law* (pp. 150–166). The Guilford Press.

United Nations General Assembly. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. United Nations. [🔗](#)

Vogl, S., Schmidt, E. M., & Kapella, O. (2023). Focus groups with children: Practicalities and methodological insights. In *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 24(2). [🔗](#)

Wilkinson, C., & Wilkinson, S. (2017). Doing it write: Representation and responsibility in writing up participatory research involving young people. *Social Inclusion*, 5(3), 219-227. [🔗](#)

Woodhead, M., & Faulkner, D. (2017). Subjects, objects or participants? Dilemmas of psychological research with children. In P. Christensen & A. James (Eds.), *Research with children: Perspectives and practices* (3rd ed., pp. 10–39). Routledge. [🔗](#)

Woollett, N., Christofides, N., Franchino-Olsen, H., Silima, M., Fouche, A., & Meinck, F. (2024). "Children are like vuvuzelas always ready to blow": Exploring how to engage young children in violence research. *Journal of Interpersonal Violence*, 39(15-16), 3325-3351. [🔗](#)

Zajac, K., Ruggiero, K. J., Smith, D. W., Saunders, B. E., & Kilpatrick, D. G. (2011). Adolescent distress in traumatic stress research: Data from the National Survey of Adolescents-Replication. *Journal of Traumatic Stress*, 24(2), 226–229. [🔗](#)

Zajac, R., Westera, N., & Kaladelfos, A. (2017). A historical comparison of Australian lawyers' strategies for cross-examining, child sexual abuse complainants. *Child Abuse and Neglect*, 72, 236-246.